

KAZAK TÜRKÇESİNDE TARIM ALETİ TERİMLERİ¹

Ümit HUNUTLU*
Seher ERENBAŞ PEHLİVAN*

ÖZ

Türk toplumlarında tarımın yerini ve önemini anlama en temel yollarından biri söz varlığı çalışmalarıdır. Söz varlığı, o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasıdır. Maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısıdır ve dünya görüşünün bir kesitidir. Söz varlığı çalışmaları dilin tarihine geniş ölçüde ışık tutar. Yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, söz dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtır. Verilen bilgilere göre Kazak Türklerinin ve diğer Türk topluluklarının çok erken zamanlarda tarım yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum dile de yansımıştır. Birçok tarım terimi söz varlığında yerini almıştır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki ortak tarım terimlerinden bunu anlamak mümkündür. Bu çalışmada, Kazak Türkçesinde tarım el aletlerine dair söz varlığı incelenmiştir. Öncelikle Kazak Türkçesindeki tarım el aleti terimleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu terimler Türkçeyle ortaklık ve farklılık göstermeleri yönüyle sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Tarım el aletleri tarihî Türk lehçeleri, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde müşterek olanlar ve olmayanlar olarak ayrılmıştır. Makale sınırları sebebiyle müşterek tarım el aletleri ayrıntılı olarak incelenmiş ancak Kazak Türkçesine özgü olanlar liste hâlinde verilmiştir. Tarım el aletleri; ekim ve dikim aletleri, sulama aletleri, hasat aletleri, zararlılara karşı kullanılan aletler, tarımsal ürün işlemede kullanılan aletler, tarımla dolaylı yönden ilgili el aletleri olarak alt başlıklara ayrılmıştır. Hasatta kullanılan tarım el aletlerinde biçme ve bileği, toplama, eleme ve saklama aletlerinde ortak sözcük sayısının çok olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kazak Türkçesi, tarım aletleri, söz varlığı, köken bilgisi.

KAZAKH AGRICULTURAL TOOL TERMS

ABSTRACT

One of the most fundamental ways to understand the place and importance of agriculture in Turkish society is through vocabulary studies. Vocabulary is a reflection of the conceptual world, material and spiritual culture, and worldview of the society that speaks a language. Vocabulary studies shed considerable light on the history of a language, reflecting the changes in sound, form, syntax, and meaning that have occurred over centuries. According to the information provided, it is understood that the Kazakhs and other Turkic communities practiced agriculture very early on. This is reflected in their language, with many agricultural terms found in their vocabulary. This can be understood from the common agricultural terminology in Turkish and Kazakh. This study examines the vocabulary related to agricultural hand tools in Kazakh. First, agricultural hand tool terms in Kazakh were identified. Then, these terms were classified according to their similarities and differences with Turkish terms. Agricultural tools in historical Turkic dialects, Turkish and Kazakh, are divided into those that are common and those that are not. Due to the limitations of this article, only common agricultural tools have been examined in detail; however, those specific to Kazakh are listed. Agricultural hand tools are divided into subcategories such as planting and sowing tools, irrigation tools, harvesting tools, pest control tools, agricultural product processing tools, and hand tools indirectly related to agriculture. It has been observed that there are many common words among agricultural hand tools used in harvesting, such as cutting and sharpening tools, and gathering, sieving, and storage tools.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 12.03.2026

Yayına Kabul Tarihi: 25.09.2026

¹ Bu çalışma, TÜBİTAK-3005 Sosyal ve Beşerî Bilimlerde Yenilikçi Çözümler Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında hazırlanan 123K325 numaralı "Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Tarım Terimleri" başlıklı projenin sonuçlarından üretilmiştir.

* Prof. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, RİZE; ORCID: 0000-0002-1410-1203, E-posta: umit.hunutlu@erdogan.edu.tr

* Arş. Gör., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, RİZE; ORCID: 0000-0001-7405-507X, E-posta: seher.erenbas@erdogan.edu.tr

Keywords: Kazakh language, agricultural tools, vocabulary, etymology.

Giriş

Tarımsal ürünler, araç-gereçler ve makineler; tarımsal üretimde ekimden hasada kadar geçen zaman dilimindeki bütün faaliyetler; hasat sonrasında ürünün tüketiciye sunulma aşamasına kadar olan süreçteki depolama işlemlerinin bütünü tarım kavramının içinde yer alır (Baykara, 1997, s. 11). İngilizce ve Fransızca tarım agriculture kelimesiyle karşılanır. Buna bağlı olarak tarımın kültür ve medeniyetle bir tutulduğu söylenebilir. Agriculture, Latince agricultura sözcüğünün Geç Orta İngilizce uyarlamasıdır ve ager “tarla” ve cultura “ekim” veya “büyüme” kelimelerinden türemiştir. Nitekim tarım, yerleşik hayatın ve medeniyetin temelini oluşturmuştur (Tanoğlu, 1968, s. 2). Tarım, bitkisel ve hayvansal ürünler ortaya koymadaki faaliyetler bütünüdür. Bugün, sadece bununla kalınmamış; elde edilen ürünlerin işlenmesi, yeni bir takım ürünlerin ortaya konulması için gerçekleştirilen faaliyetler de tarım olarak değerlendirilmiştir (Direk, 2012, s. 16). Türkçede tarım kavramı ziraat, çiftçilik ve ekincilik gibi sözcüklerle de karşılanmıştır.

Toplayıcılık, Paleolitik çağdaki insanların ilkel tarımsal faaliyetleri olmuştur. İnsanlık zamanla yerleşik tarımı geliştirmiştir. Toplayıcılık göçebe yaşam tarzını beraberinde getirmiştir. Yerleşik tarım faaliyetleri ise insanları toprağa bağlamıştır. Bu süreç toplumların gelişmişlik düzeyiyle ilgilidir. Tarımsal faaliyetlerde toplayıcılığın son bulması ile geçimlik tarımsal faaliyetler ortaya çıkmıştır (Direk, 2012, s. 18).

Tarım, insanlığın yerleşik ve toplu yaşama geçişini hızlandırmıştır. Avcı-toplayıcı hayatın yerini tarıma bırakması, toplumların ve devletlerin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Tarımsal faaliyetler yerleşik hayatın ve toplu yaşama fikrinin kaynağını oluşturur.

Genel olarak tarımla uğraşmayan bir topluluk olarak görülen Kazaklar, göçebe bir yaşam tarzı ile tanımlanmıştır. Ancak Batı Türk Kağanlığı döneminden XV. yüzyıla kadar, Sır Derya'nın güneyindeki bazı Kazaklar, çoğunlukla sığır yetiştiriciliği yapsalar da yarı yerleşik bir çiftçilikle de uğraşmıştır.

Sulama teknolojisinin geliştirilmesi ve Otrar vahasının sulama ağının iyileştirilmesi VII-IX. yüzyıllarda gerçekleştirilmiştir. Yazılı kaynaklara göre bu dönemde Orta Asya ve Kazakistan topraklarında erken feodal devletler kurulmuştur. Orta Asya'nın yerleşik tarımsal vahalarında Batı Türk Kağanlığının siyasi egemenliğinin kurulması, Orta Asya ve Kazakistan halkları arasındaki ekonomik ve siyasi bağların güçlenmesine katkı sağlamıştır. Moğol istilasından etkilenen Kazakistan topraklarında XIII. yüzyılın sonu – XIV. yüzyılın başında (Otrar, Türkistan ve diğerleri) tarım kültürünün ve şehirlerin kademeli bir şekilde ekonomik canlılığı ve restorasyonu görülmektedir.

Türkistan Bölgesinde sulanan bu topraklarda tahıl ürünlerinden buğday, arpa başta olmak üzere; kavun, karpuz, üzüm gibi meyveler yetiştirilmiştir. Tarihi kaynaklara göre Kazakların 1445-1521 tarihleri arasında yöneticiliğini yapan Kasım Han'ın Kazaklarla ilgili ayrıntılı bir açıklaması bulunmaktadır. Kasım Han'ın onlar hakkındaki görüşleri Kazak kültürü için genel bir fikir hâlini almıştır. Bu sebeple Kazaklar, çoğunlukla et yiyip kımız içen, göçebe bir yaşam tarzı sürdüren ve tarımla uğraşmayan bir halk diye tanımlanmıştır. Oysa daha önceki dönemlerde olduğu gibi Orta Çağ'da Sır Derya'nın alt kesimlerinde yaşayan Kazaklar, esas olarak sığır yetiştiriciliği, sulu tarım ve balıkçılığı birleştiren ilkel yarı yerleşik çiftçilikle

uğraşlardır (Bulut vd., 2021, s. 611-613).

Verilen bilgilere göre Kazak Türklerinin ve diğer Türk topluluklarının çok erken zamanlarda tarım yaptığı anlaşılmaktadır. Bu durum dile de yansımıştır. Birçok tarım terimi söz varlığında yerini almıştır. Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki ortak tarım terimlerinden bunu anlamak mümkündür. Türklerin ve Kazak Türklerinin tarım alanındaki faaliyetlerinin izlerini takip etmek, tarım kültürlerindeki ortak söz varlığını ortaya koymak amacıyla Kazak ve Türkiye Türkçesinde ortak tarım aleti terimleri fonetik, morfolojik ve semantik olarak incelenmiştir.

Kazak Türkçesinde tarımda kullanılan alet adlarının tespiti için beş sözlük taranmıştır. Bunlar; *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü (KTS)*, *Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi (KTTS)*, *Dialektologiyalıq Sözdik (DS)*, *Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi (KTAS)* ve *Mal Şaruvaşılıǵına, Eginşilikke, Añsılıqqa Baylanıstı Terminder Men Söz Tirkesteriniñ Tüsindirme Sözdigi (MŞE)*'dir. Ayrıca *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*'nden de terimlerin tespit edilmesi ile Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesindeki biçimlerinin karşılaştırılmasında yararlanılmıştır. KTS ve KTTS çoğunlukla Kazak Türkçesinin yazı dilindeki örneklerini içerirken DS ve KTAS de Kazakların ağızlarla ilgili söz varlığını ihtiva etmektedir. Bu nedenle çalışmada Kazak Türkçesinde tespit edilen örneklerin bazıları yazı dilinden çoğunluğu da Kazak Türkçesi ağızlarından. MŞE'nin ise tarım terimleri kısmı dikkate alınmıştır. Kazak Türkçesindeki tarım aleti terimlerinin Türkiye Türkçesindeki biçimleri için *Türkçe Sözlük*, Anadolu ağızlarındaki biçimleri için *Derleme Sözlüğü* ile *Büyük Tarım Sözlüğü* ve tarihî lehçeler içinse Suat Ünlü'nün *Karahanlı, Harezmi-Altınordu* ve *Çağatay Türkçesi* sözlüklerinden yararlanılmıştır.

Kazak Türkçesi ile ilgili sözlüklerden elde edilen Kazak Türkçesindeki tarım aleti terimlerinin Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları ve tarihî Türk lehçelerindeki biçimleri dikkate alınarak incelenmiş ve iki ana grup altında değerlendirilmiştir. İlk grupta (Kazak Türkçesi ile Müsterek Tarım Aleti Terimleri) Kazak Türkçesi ile *fonetik*, *morfolojik* ve *semantik* açıdan ortak olduğu düşünülen alet edevat terimlerinin Türkiye Türkçesi, Anadolu Ağızları ve tarihî Türk lehçelerindeki biçimleri yer almaktadır. İkinci grupta ise yalnızca Kazak Türkçesine özgü alet adları tablo içerisinde verilmiştir. Her iki başlık altındaki alet edevat adları kullanım alanlarına göre alt gruplara ayrılmıştır. İlk grupta madde başları Kazak Türkçesi olarak verilmiş; ancak parantez içerisinde alet adlarının Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları veya tarihî lehçelerdeki tespit edilen biçimlerine de yer verilmiştir. Ortak tarım aleti terimlerinin kökenleri ve yapıları ile ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Makalenin hacmi düşünüldüğünden inceleme alanı sınırlandırılarak tarımda kullanılan makineli araçlar kapsam dışında tutulmuştur. Ayrıca Kazak Türkçesindeki tarım aleti terimlerinin bütünü tek bir çalışmaya sığmayacak kadar fazla olduğundan çalışmada yeteri kadar sözlüğe ve terime yer verilmiştir.

Kazak Türkçesi ile Müsterek Tarım Aleti Terimleri

Ekim ve Dikim Aletleri

Bu başlık altında toprağı küremek, kazmak veya yumuşatmakta kullanılan 9 ortak tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. belşe (AA. belçe): *Derleme Sözlüğü*'nde *belçe* "kürek" (DS-II, 1993, s. 607) iken Kazak Türkçesi ağızında *belşe* de "küçük kürek" anlamına gelir. *Bala belşemen jer avdarıp jatrı*

eken. “Çocuk, küçük kürekle yeri belliyordu.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 164; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 140). Kelime Farsça bil (kürek) sözcüğüne yine Farsça küçültme eki /+çE/ getirilerek türetilmiştir.

Kzk. kepşe (T. kepçe): *Türkçe Sözlük*’te “Sulu yiyecekleri karıştırmaya ve dağıtmaya yarayan, uzun saplı, yuvarlak ve derince kaşık.” temel anlamıyla yer alan kelimenin tarım aracı anlamı yoktur (Akalın vd., 2011, s. 1391, 1392). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *kepşe* “Saman ve balçık (lay) alıp veren küçük hafif kürek” anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 342; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 317). Tietze ve Eren, *kebçe/kepçe/kefçe* sözcüğünü “uzun saplı, yuvarlak ve derin kaşık” < Far. *kabça/kapça/kafça* biçiminde açıklar (2016, s. 197; 2020, s. 286).

Kzk. kerke (T. kerki): *Kerki*, Tokat ağzında “keser, ucu yassı balta” anlamındadır (DS-VIII, 1993, s. 2755). Kar. *kerki* “keser, dülgere keseri” (Ünlü, 2012a, s. 404), Har. *kerki* “balta” (Ünlü, 2012b, s. 311), Kıp. *kerki* “küçük balta, nacak, keser” (Toparlı vd. 2014, s. 139) ve Çağ. *kerki* “büyük balta” (Ünlü, 2013, s. 613) anlamlarıyla kullanılır. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *kerke* “külünk, küskü, kazma, çapa, çekiç” anlamındadır. *Qısta kerkemen muzdı oyıp jiberip suvaramız*. “Kışın kazmayla buzı kırıp hayvanları suluyoruz” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 344; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 319). Eren, *kerki* sözcüğünün daha çok yerel ağızlarda kaldığını, Orta Türkçeden itibaren kullanıldığını ve Türkçeden Slav dillerine de geçtiğini ifade ederek kökeninin bilinmediğini belirtmiştir (2020, s. 289). Gülensoy ise *kerki* sözcüğünün *Dîvânu Lugâti’t-Türk*’de ‘keser’ anlamıyla geçtiğini belirterek *kerk- ‘birisine sürtmek’ + -i [< kerk-i] şeklinde etimolojisini açıklar (2011, s. 498).

Kzk. keski ara (T. keski): TS’de *keski* sözcüğü “pulluk gövdesi önüne takılan ve toprağı kesip ayıran, bıçak veya disk biçiminde çelikten yapılmış pulluk parçası” anlamıyla geçmektedir (Akalın vd., 2011, s. 1399). Bursa, Sinop ve Samsun ağızlarında ise *keski* “sabanın otlarını ve çamurlarını temizlemeye yarayan araç”tır (DS-VIII, 1993, s. 2766). Kazak Türkçesi ağızlarında *keski ara* “iki tarafından iki kişinin tutup çektiği uzun testere” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 348; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 323) anlamıyla geçer. *Keski* < kes- ‘kesmek’ fiili + ki fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur.

Kzk. ketpen, ketpenşot (AA. köpen): Ağızlarda *köpen* “toprağı yumuşatma, çapa” anlamında kullanılmaktadır (Madran I, 1984, s. 747.). KTS’de *ketpen* “kazma, çapa, bel” anlamında iken (Koç vd. 2021, s. 393), Kazak Türkçesi ağızlarında *ketpenşot* “küçük çapa” anlamındadır. Nitekim *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*’nde de ‘çapa’ için “kepten, şot” sözcükleri verilmiştir (Bayniyazov vd., 2019s. 117). Kazak Türkçesinde bu kelimedenden türeyen *ketpende*- “çapalamak, bellemek”, ağızlarında ise “gayret etmek, çabalamak” anlamına gelmektedir. KTS’de *Ketpen-kürek* “toprağı işlemeye yarayan tarım aleti” ile “ağır, güç, kuvvet gerektiren iş, beden işi” anlamına sahiptir (Koç vd. 2021, s. 393, 394). Erdal, ketmenin *kert-filinden* türemiş olabileceğini belirtir (1991, s. 388).

Kzk. qazbay (T. kazma): *Büyük Tarım Sözlüğü*’nde *kazma* “Toprağı kazmak için kullanılan demirden yapılmış, ağaç saplı alet” anlamıyla geçmektedir (Madran I, 1984, s. 673). Kazak Türkçesinde *qazbay* “yer kazılan küçük kürek” olarak tanımlanmıştır. *Qazbaymen oşaqtiñ putın qazamız*. Kürekle ocağın dibini kazıyoruz (Änes, Uderbayev, 2007, s. 394; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 368). *Kazma* < kaz- ‘kazmak’ fiili + -ma fiilden isim yapım ekiyle oluşurken Kazak

Türkçesinde *qaz-bay* kelimesinde son seste uzunluğa bağlı bir /+y/ türemesi görülür. Uzun ünlülerin başında *y-* türemesi Orta Türkçe devresinden sonra da devam etmiştir. Modern dil ve lehçelerdeki Orta Türkçede bulunmayan *y-* türemesi örneklerine de rastlanmıştır: Az. *yehər* ‘eyer’ < **yē*. (Tekin, 2022, s. 146). Nitekim Kazak Türkçesinde uzun ünlü ile biten *gedâ* > *kedey*, *hudâ* > *quday* gibi alıntı sözlerin sonunda da /+y/ türemesi gerçekleşmiştir (Koç, Doğan, 2022, s. 158). Dolayısıyla son seste söyleyişte uzun olarak okunan Türkçe kökenli *qazbaa* sözcüğünde de uzunluğu kaldırmak için /+y/ türemesi olmuş olabilir.

Kzk. qırğı (T. kırkı): TS’de *kırkı*, davarların yün veya kıllarını kırmaya yarayan makasa benzer araçtır (Akalin vd., 2011, s. 1417). Kazak Türkçesi ağızlarında *qırğı* sözcüğü ‘tırpan’ anlamıyla tarım aleti olarak tespit edilmiştir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 456; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 487). KTTS’de ise *qırğı* “Ağaç işleyen demir alet” olarak geçer (Januzakov, 2008, s. 561). Sözcük; < kır- (fiil) + -(ı)k (fiilden fiil yapım eki) + -ı (fiilden isim yapım eki)nden oluşmuştur.

Kzk. tese (Har. tîşe): Tarihî lehçelerden Har. *tîşe* “(<Far.) kazma” (Ünlü, 2012b, s. 596), Çağ. *tîşe* “(<Far.) balta, nacak; keser” olarak geçer (Ünlü, 2013, s. 1136). KTS’de *tese* “1.Çapa. 2. Keskinliğini kaybetmiş, kör bıçak” anlamındadır (Koç vd., 2021, s. 892). KTAS’de ise *tese* “Yer kazan çapadan daha küçük, çapa benzeri alet” olarak geçer. *Tesemen qavın-qarbizdı qopsitamız.* “Çapayla kavun karpuzun toprağını, dibini çapalıyoruz” (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 664). Aslında sözcük “1. Balta, nacak, külünk. 2. Keser” anlamına gelen Farsça *tîşe*’dir (<https://luga-tim.com/s/ti%C5%9Fe>).

Kzk. şoqır (AA. çükür): Anadolu ağızlarında *çükür* “bir yüzü balta, bir yüzü kazma olan araç” olarak bilinir (DS-III, 1993, s. 1307). Kazak Türkçesinde *şoqır* “1. Külünk, küskü, kazma. 2. Kazma, çapa, keser; 3. Kazma, çapa benzeri alet” anlamlarına sahiptir. *Bizdiñ jerde şoqırdı köp quldanbaydı.* “Bizim yerde *çokır* (kazma) çok kullanılmıyor.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 731; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 758). Tietze, sözcüğün < Erm. Cgur < EErm. Çkur ‘kazma’dan geldiğini belirtmiştir (2002, s. 540).

Sulama Aletleri

Bu başlık altında tarla sulamada kullanılan ortak 2 tarım aleti tespit edilmiştir.

Kzk. atpa (T. atma): Kazak Türkçesinde MŞE’de ve KTTS’de *atpa* “Ekine (tarlaya) su çıkaran basit bir araç (alet).” ve KTAS’de *atpa* “Salmak’a su koyma yöntemi” anlamıyla tespit edilmiştir (Quralulı, 2007, s. 73; Januzakov, 2008, s. 68; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 80). Anadolu ağızlarında *atma* kelimesi tarım aleti olarak kullanılmamıştır ancak bir şeyi üste taşımaya sağlayan nesneler için kullanılmıştır. *Derleme Sözlüğü*’nde [*atma* (I): Kocaeli, Zonguldak, Ordu, Elazığ] “Dokumacılıkta, halıcılıkta çözümler arasına gelen ip. Yapıların üzerini örtmede kullanılan kalın ağaçlardır” (DS-I, 1993, s. 372). *Atma* / *atpa* < at- ‘atmak’ fiili + -ma/-pa fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur.

Kzk. tartpa (T. tartma): Niğde ve Konya ağızlarında *tartma* “Tarlalara açılan su arki” olarak geçer (DS-X, 1993, s. 3836). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *tartpa* “1.El tırpanı. 2. Çıkırıktan su deposuna su gönderen kanal” olarak geçmektedir. *Burın şöpti tartpamen şapsa, endi maşınamen şabatın boldı.* “Eskiden otu el tırpanıyla biçerdi, şimdi makinayla biçer oldu.” *Erteñ*

tartpa qazuvğa adam bölüv kerek. “Yarın kanal kazmaya adam ayırmak gerek.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 624; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 650). Sözcük ağızlardaki; tart- “çekmek” (DS-III, 1993, s. 3836) anlamından + -ma/-pa fiilden isim yapım ekinde oluşmuştur.

Zararlılara Karşı Kullanılan Aletler

Bu başlık altında ekini, buğdayı kuşlardan korumak için kullanılan 2 alet adı tespit edilmiştir.

Kzk. çaqıldıq (T. çakıldak, şakıldak): Kayseri ağzında *şakıldak* değirmen taşı üstüne konulan tahtadır (DS-X, 1993, s. 3735, 3736.) Kıp. *çakıldak* değirmen taşına tane döken ve sürekli takırdayan alettir (Toparlı vd. 2014, s. 45). Çağ. *çakıldak* değirmen benderesi (Ünlü, 2013, s. 223), EAT’de ise *çakıldak* değirmen taşında buğday kalmadığını çıkarttığı sesle bildiren alettir (Kantar, 2018, s. 161). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *çaqıldıq* “serçe kuşlarını ekinlerden kaçırmak için yapılan araç”tır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 678, 688, 691; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 715). *Çakıldak*; < çakıl-da- “tak tak gibi sert ve kuru ses çıkarmak” < çakıl (yansıma ses) + da- isimden fiil yapma ekiyle oluşur. *Çakıldak* < çakıl-da- + fiilinden daha çok *somut isim* yapan -(ı)k ekinde oluşmuştur (2002, s. 466).

Kzk. saqpan (T. sapan): TS’de *sapan* “Kalın ip, urgan, halat veya kolondan yapılan, taşıyacak olan yükün dört bir yanından sarılıp uçlarının birleştiği yere genellikle halka takılı olan düzenek” tanımıyla geçer (Akalin vd., 2011, s. 2030). Erzurum ağzında *sapan* “yük hayvanlarına vurulan yükü bağlamakta kullanılan ip” (DS-X, 1993, s. 3539) olarak görülmüştür. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *saqpan* “ekine dadanan kuşları korkutan araç” olarak tespit edilmiştir. *Eginge barğanda saqpanıñ bar ma edi.* “Ekine giderken elinde sapanın var mıydı?” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 567; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 574). *Sapan* sözcüğü, Har. *sapқан* “sapan, uzun ve ince mızrak” (Ünlü, 2012, s. 502) ve Çağ. *sapan* “mancınık”tır (Ünlü, 2013, s. 949). Gülensoy, *sapan* için “iki ucu ip, ortası örme veya meşin olan bir taş atma aygıtı” anlamını vererek < sap- “atmak, *fırlatmak” + -an şeklinde açıklar (2011, s. 732, 733). Kazak Türkçesi ağzındaki *saqpan* biçimi *sapқан*’ın metatezli biçimidir.

Hasatta Kullanılan Aletler

Bu başlık altında tarladaki ekini, otu, samanı vb. biçmekte, çekmekte, bir yerden bir yere taşımakta, yığmakta, ürünü saklamada, tırpan, orak vb. bilemekte kullanılan ortak 46 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Biçme Aletleri

Bu başlık altında otu çekmede ve yolmada kullanılan ortak 6 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. bel, beloraq (T. bel): Türkiye Türkçesinde çok anlamlı bir kelime olan *bel*, BTS’de tarım aleti olarak yer alır: 1.Toprağı kirizme yapmağa yarayan, ucu sivri kürek veya çatal biçiminde bir tarım aleti. 2.Toprağın, bulunduğu yerde kazılıp kabartılarak işlenmesinde bir kişi tarafından el ve ayak ile kullanılan alet, ing. spade.” (Madran-I, 1984, s. 162). Kazak Türkçesi ağızlarında KTAS’de *bel* “kürek” anlamındadır. *Jap basına bel aparıldı ma?* “Kanalın başına kürek götürüldü mü?” (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 139). Kazak Türkçesinde *bel* sözcüğünden oluşan birleşik sözcükler bulunmaktadır, ancak bunlar Farsça *bel* sözcüğünden değil

Türkçe *bel* sözcüğünden ortaya çıkmıştır. KTS'de *bel oraq* "tırpan" (Koç vd. 2019, s. 84) anlamındayken DS'de ve KTAS'de *beloraq* da "Ot biçen tırpan" olarak geçer. *Beloraqpen-aq talay şöp şavıp alğanbız*. "Beloraqla pek çok otu biçebildik" (Änes, Uderbayev, 2007, s. 164; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 140). Ayrıca KTAS'de *belkürek* şeklindeki sözcük "demir kürek" anlamıyla tespit edilmiştir (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 140).

Kzk. julğış (AA. yolgu, Har. yolğuç) : *Yolgu* sözcüğü Zonguldak (*Devrek) ağzında "ustura" (DS-XI, 1993, s. 4290) anlamındadır. Bu sözcüğü en yakın kelime Harezmi Türkçesinde "cınbız, tüy yolma aleti" anlamıyla *yolğuç*'tur (Ünlü, 2013, s. 693.). Kazak Türkçesi ağızlarında *julğış* "ot çekici, koparıcı, başı eğik ot söken, koparan alet, araç" anlamıyla kullanılır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 297; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 272). *Yolguç* < yol- (fiil) + -guç (fiilden isim yapım eki).

Kzk. qamıs oraq (T. kamış bıçağı): BTS'de *kamış bıçağı* "yanına yaklaşlamayan kamışları kesmeğe yarayan çok uzun saplı bağcı bıçağı"dır (Madran I, 1984, s. 632). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *qamıs oraq* "Kamış biçen orak" anlamına gelir. *Bizdiñ üyde qamıs oraq jatır, qamıs şavıp tastaşı*. "Bizim evde kamış orak var, kamış biçsene." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 409; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 381). Clauson, *kamış* için 'kamış, saz' anlamını vererek diğer Türk lehçelerindeki biçimlerini vermiştir (1972, s. 628, 629). Gülensoy da *kamış* için "sulak, nemli yerlerde yetişen, boğumlu, sert gövdesinden ney ve kalem yapılan bitki" anlamını verip sözcüğün kökenini < *Uyg. *kam* 'hinschleudern' şeklinde belirtmiştir (2011, s.457).

Kzk. oraq, oraq pışaq (T. orak): TS'de *orak* "Yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı" olarak geçer (Akalin vd., 2011, s. 1808). Kazak Türkçesinde KTS'de *oraq* "1. Orak; 2. Ekin biçme zamanı" (Koç vd. 2021, s. 691); MŞE'de ise *oraq* "ekin biçme zamanı; hasat zamanı"dır (Quralulı, 2007, s. 84). MŞE'de sözcükle ilgili; *oraq saldı* "Ekine orak vuruldu, ekin biçme zamanı geldi." *oraq tarttı* "Orak vurdu, orak salladı." *oraq tüsti* "Ekin biçme zamanı (ekin orağı) başladı." Şeklinde söz kalıpları da zikredilir (Quralulı, 2007, s. 84). KTAS'de ise *oraq pışaq* sözcüğü "1.Tırpan, orak. 2. Büyük bıçak" olarak geçer. *Taqtanıñ ara-arasına şıqqan şöpti oraq pışaqpen şavıp alamız*. "Tahtanın aralarında çıkan otu tırpanla biçiyoruz." (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 539). Clauson ise *orğak* sözcüğünün or- fiilinden getirerek 'orak, biçme kancası' ve 'hasat' anlamını vermiştir (1972, s. 216). Eren, sözcüğün Orta Türkçede *orğak*, Eski Kıpçakçada ise *orak* biçiminde geçtiğini belirterek Türkçe or- 'biçmek' kökünden -ğak ekiyle oluştuğunu bildirmiştir (2020, s. 388).

Kzk. şalgı (T. çalkı): *Çalkı* sözcüğü, Anadolu ağızlarında bahçe süpürgesi; tırpan ve kaşağı anlamları taşımaktadır (DS-III, 1993, s. 1051, 1058). Kazak Türkçesinde *şalgı* sözcüğü de "tırpan" anlamına gelir (Koç vd. 2021, s. 658). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*'nde de 'tırpan' 'şalgı' sözcüğü ile karşılanmıştır (Bayniyazov vd., 2019, s. 526). KTTS'de ise *şalgı* "1. Uzunca ağaca saplanan, yüzü keskin, ot biçen, tarım ve hayvancılıkta kullanılan alet. 2. Ot, ekin biçen tarım ve hayvancılık makinelerinin bıçağı." (Januzakov, 2008, s. 897). *Çalkı* < çal- fiili ağızlarda "biçmek; kesmek üzere sürmek, kesmek" (DS-III, 1993, s. 1060) + /-k/ fiilden isim yapım ekinde oluşmuştur.

Kzk. şalgı oraq, şaloraq (T. çalgı orağı): TS'de *çalgı orağı* "tırpan" (Akalin vd., 2011, s. 485) anlamıyla yer alır. Kazak Türkçesinde *şalgı oraq* da "tırpan" olarak geçer. KTAS'de *şalgı oraq / şaloraq* "1.Tırpan. 2. Tırpan yüzünden yapılan, boynu çivileyip yerleştiren orak türü."

anlamlarına gelir. *Tarını şalgı oraqpen de şavıp jatırmız. Şalgı oraq ötkir boladı.* “Darıyı şalgı orakla (tırpan) da biçiyoruz. Şalgı orak (tırpan) keskin oluyor.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 694; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 730). Gülensoy, *çalgı* sözcüğünü; ‘tırpan’ < çal- ‘çalmak, vurmak, yere atmak’ + -gı şeklinde izah eder (2011, s.214).

Bileği ve Türleri

Bu başlık altında bıçak, tırpan, orak vb. bilemekte kullanılan ortak 5 alet adı tespit edilmiştir.

Kzk. bile, bileme (T. bileği): Türkiye Türkçesinde “Bıçak, çakı, makas vb. kesici araçları bilemek için kullanılan alet” (Akalın vd., 2011, s. 336) anlamına gelen *bileği* sözcüğü, Anadolu ağızlarında *bile, bile* [bilevi, bila, bilāğı, bilāv, bilāvi, bile daşı, bile taşı, bilev, bilevi, bilevi daşı, bilevi taşı, bilev taşı, biloğ, biloğu, bilöv] biçimleriyle *bileği taşı* olarak geçmektedir (DS-II, 1993, s. 690). Kar. *bilegü* “bileği” (Ünlü, 2012a, s. 126), Kıp. *bilev, bilegi, bilegü, bilevi, bilevü* “bileği taşı” (Toparlı vd. 2014, s. 31) ve Çağ. *bilev* “bileygü taşı, bilegü taşı” (Ünlü, 2013, s. 144) olarak geçen sözcük, Kazak Türkçesinde KTS’de *bile~ bileme* “Eğе, bileği taşı.” (Koç vb. 2021, s. 188) anlamındadır. Tietze, *bileği (taşı)* için “bıçak vs. bilemek için kullanılan taş’ < ET. bilegü [bile- + fiilden alet adı yapan -gı eki] bilgisini verir (2002, s. 343).

Kzk. egev (T. eğe): Türkiye Türkçesinde bir tarım aracı olarak *eğе* maden, tahta vb.nin pürüzlerini düzeltmek için kullanılan, üzeri pürtüklü, sert, ensiz, çelik araçtır (Akalın vd., 2011, s. 759). Kıp. *ege, egev, ige, igeğü, igü, yege* “eğе, törpü” (Toparlı vd. 2014, s. 70) ve Çağ. *egek, eğek* “törpü” (Ünlü, 2013, s. 324) anlamıyla tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde ise *egev* eğе, bileği taşıdır (Koç vd. 2021, s. 238). KTTS’de *egev* “Metal şeyleri bileyen, keskinleştiren alet” olarak geçer (Januzakov, 2008, s. 216). Tietze *eğе/ıye* için “demiri perdahlamağa yarayan alet < ET. eke” anlamını verir (2002, s. 694). Gülensoy, *eğе* sözcüğünü ‘eğе, törpü’ < *é: ke-g biçiminde vermiştir (2011, s. 320).

Kzk. qayraq (T. kayrak): *Kayrak* sözcüğünün Anadolu ağızlarında çeşitli anlamlarından biri de bileği taşıdır (DS-VIII, 1993, s. 2706, 2707). Tarihî lehçelerden; Kar. *kadraq, kayır* “dağ yamaçları, yanları”; “kum, kaba topraklı yer” (Ünlü, 2012a, s. 345, 380), Çağ. *kayrak* “çizlem, bilek taşı” (Ünlü, 2013, s. 600) ve EAT’de ise “döşeme taşı” (Kanar, 2018, s. 421) olarak geçer. Kazak Türkçesinde ise *qayraq* “bileği, eğе, kayrak” anlamı taşır (Koç vd. 2021, s. 461). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*’nde ise *bileği taşı* için ‘qayraq tas’ sözcüğü verilmiştir (Bayniyazov vd., 2019, s. 81). Kar. *kadraq* > T. kayrak, Kzk qayraq. Eski Türkçede söz içinde, dil ve diş bölgesinde *d* ve *z* ünsüzlerinin arasında söylenen *đ* ünsüzü sızıcılığını artırarak, damağın daha arkalarına doğru yaklaşması sonucu *y* ünsüzüne dönüşmüştür (Koç, Doğan, 2022, s. 125). Tietze *kayrak/kayrak taşı* için “yassı, düz, tabaka hâlindeki taş <ET. kadraq ‘bileği taşı’ açıklmasını verir (2016, s. 189). Clauson da *kayrak* sözcüğü için ‘bileği taşı’ anlamını vererek *kadraq* kelimesini işaret etmiş ve kökenini **kadra-* fiiline dayandırmıştır (1972, s. 604). Gülensoy ise sözcüğü; *kayrak* ‘dağın yamacından kesilmiş yassı, düz taş’ < *kadraq* ‘dağ katları, kıvrımları, yamaç, yan’ < **kağır* ‘sert, katı’ şeklinde izah eder (2011, s. 486).

Kzk. töşbalğa (AA. töş, töş): Anadolu ağızlarında *tös~töş* sözcüğü “1. Boynunla başın birleştiği yer (*İçel-Mersin, *İsahacılı-Adana). 2. Demirci örsü (*Reşadiye-Tokat; *Yalova-İstanbul)” (DS-X, 1993, s. 3984) olarak geçer. Kazak Türkçesi ağızlarında *tösbalğa* ise “Tırpan vb.nin yüzünü bileyen, keskinleştiren örs” anlamındadır. Şuv boyu Kazaklarında örs *qosmurındır* (Änes, Uderbayev, 2007, s. 647; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 676). Gülensoy *tös~töş* için

'boyunla başın birleştiği yer; demirci örsü' tanımını vererek sözcüğü < ET., OT. *tōš* 'dös, göğsün başı' şeklinde açıklar (2011, s. 928). Eren ise *dōš* sözcüğünün **tōš* biçiminden geldiğini ve Orta Türkçede *tōš* şeklinde olduğunu ifade eder (2020, s. 150).

Kzk. şarıq, şar (T. çark): Farsça kökenli *çark* (Far. *çarḥ*) "bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçasıdır (Akalin vd., 2011, s. 497). Çağatay Türkçesinde *çarḥ* sözcüğü "kadınların iplik eğirdiği bir alet, çıkırık" anlamındadır (Ünlü, 2013, s.230). Kazak Türkçesinde KTS'de *şarıq* "çark taşı, bileği, çark" (Koç vb. 2021, s. 1040) ve KTAS'de "Kuyudan su çekmek için yerleştirilen ağaç dalı" (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 740) anlamlarıyla geçer. KTS'de *şar* "Çark taşı, bileği, çark" (Koç vb. 2021, s. 1036) olarak geçerken DS ve KTAS'de "Eğge, bileği" anlamındadır. *Şarğa apar da şalgını qayra*. "Eğeyi götür de tırpanı bile." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 703; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 736). *Qazaq Tiliniñ Qısqaşa Etimologiyalıq Sözdigi*'nde *şar/şarıq/şırq* sözcüğünün Farsça 'tekerlek' anlamına gelen *çārḥ* sözcüğünden geldiği belirtilir (Israqov vd., 1966, s. 210). Far. *çarḥ* > Kzk. *şarıq, şar*. Kazak Türkçesinde sözcükte ünlü türemesi (ı) görülmekle birlikte "h" ünsüzünün "k" ünsüzüne dönüştüğü görülür. Nitekim alıntı sözlerdeki gırtlak ünsüzü "h", ya "k" ünsüzüne dönüşür ya da düşer (haklı > aql, rahat > raqat, baht > baq vb.) (Biray vd., 2018, s. 46).

Toplama Aletleri

Bu başlık altında ekini, otu, samanı çekmekte, savurmada, yığmada veya bir yerden bir yere taşımada kullanılan ortak 16 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. ayır (T. ayırı): DLT'de *ağrı* sözcüğü "buğday temizlemek için kullanılan alet, iki ayrı parçası bulunan şey, çatal değnek, iki dalı olan" (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, s. 541) olarak geçer. *Derleme Sözlüğü*'nde *ayrı* "Çalı ya da başak demetlerini toplamak, kaldırmak için yapılmış çatal ağaç" (DS-I, 1993, s. 430) anlamındadır. Çağ. "çatal ağaç" (Ünlü, 2013, s. 79); Kıp. "çatalanmış, iki çatal olan" (Toparlı vd. 2014, s. 18) olarak geçer. KTS'de *ayır* ise "Harmanda sap toplamada kullanılan uzun saplı çatal, dirgen." olarak kullanılır (Koç vd. 2021, s. 45) Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün farklı tarım aletlerini karşılamak için de kullanıldığı görülür. DS'de *ayır* "1. Kuyunun başına dikilen iki ağaç, bunun sayesinde kuyudan su çekilir. 2. Bir oyuktan ikinci bir oyuga sırtığı kımıldatan, hareket ettiren alet" anlamlarına gelir. *Qudıqqa ayır üşin eki şalmen jibergeren*. "Kuyuya ayır için (ayır dikmek için) iki ihtiyarla gönderdi." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 35). KTAS'de *ayır* sözcüğünün DS'deki anlamı vermekle birlikte "ağaç çatalı; sopa, direk; büyük yaba, atkı" anlamını da vermiştir (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 31). KTTS'de ise *ayır* "Ot, saman toplamaya yarayan alet" anlamıyla geçer (Januzakov, 2008, s. 28). Sözcüğün *Derleme Sözlüğü*'ndeki "çatal ağaç" anlamıyla Kazak Türkçesindeki "yaba, atkı" anlamının örtüştüğü görülmektedir. Bu durumda *ayrı* ve *ayır* sözcüklerinin işlevinden yola çıkılarak kökenlerinin ortak olduğu söylenebilir.

Kzk. aşı (AA. asa): Ar. 'asā "değnek, sopa, baston" (Akalin vd., 2011, s. 161). Sivas-*Gürün ağızında *asa* yerden bir şey sökmeye yarayan ucu demirli sopa olarak da kullanılmıştır (DS I, 1993, s. 339). KTS'de *aşı* "1.Ağaç çatalı, ağacın çatallandığı yer. 2. Dayanak, destek, mesnet. 3. Büyük yaba, atkı." (Koç vd. 2021, s. 88) anlamlarına sahiptir. Kazak Türkçesi ağızlarında DS'de ve KTAS'de ise *aşı* "1.Harmanda sap ve ot toplamada kullanılan uzun saplı çatal, dirgen. 2. Arığın ikiye ayrılan yeri, ayrığı" olarak tespit edilmiştir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 96; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 88). KTTS'de ise *aşı* "1.Başı iki çatallı dirgen. 2. Ot taşıyan iki ve ikiden fazla çok çatallı ağaç dirgen, atkı" anlamlarındadır (Januzakov, 2008, s. 75).

Kzk. jaba, yaba (T. yaba): Türkiye Türkçesinde *yaba*: Harman savurmakta kullanılan, çatal biçiminde, tahtadan tarım aracıdır (Akalin vd., 2011, s. 2495; Madran II, 1984, s. 1219). Kıp. *yaba* “harman yabası” olarak geçer (Toparlı vd. 2014, s. 305). Kazak Türkçesi ağızlarında *jaba* “1. Harmanda sap ve ot toplamada kullanılan uzun saplı çatal, dirgen. 2. Ot koparan, çeken alet.” anlamlarına gelir. *Jabamen şöp suvıramız. “Yabayla ot çekiyoruz.”* (Änes, Uderbayev, 2007, s. 248; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 219, 220). H. Eren, *yaba* sözcüğünün yansımalı (*onomatopéique*) olarak *yap* sesinden türediğini, Anadolu ağızlarında *yaba* yanında *anadut* adının da kullanıldığını lehçelerde ise *yabaya senek* adının verildiğini ifade etmiştir (2020, s. 553).

Kzk. mala, mana, pana (T. mala): *Mala* sözcüğü Anadolu ağızlarında pek çok farklı anlam taşır. Bunlardan tarım araçlarıyla ilişkisi olanlar şunlardır: 1.Kazılan toprağın tohum ekilmeden önce üstünden geçirilen tırmık (*Türkistan göçmenleri-İstanbul) 2. Deve semerinin iç ve arka boşluğuna kıştırılan çul ya da keçe parçası (*Hacılar-Isparta)” (DS-IX, 1993, s. 3107). Çağataycada *mala* harman düveni anlamı taşır (Ünlü, 2013, s. 715). Kazak Türkçesi ve ağızlarında ise *mala*, *mana* ve *pana* şeklinde üç farklı biçimle yer almaktadır. KTS’de *mala* tırmık demektir (Koç vd. 2021, s. 610). DS’de ve KTAS’de *mala* “ağaç tırmık, demir tırmık; ağaç dirgen; *mana* “tırmık, demir tırmık.” ve *pana* “Sürülen toprağı düzelten araç.” olarak geçer. (Änes, Uderbayev, 2007, s. 500, 501, 550; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 472, 474, 553). *Mala* aslında “harç alıp sürmeye yarayan, çoğu üçgen biçiminde, yassı, demirden, üstten tahta saplı, duvarcı ve sıvacı aracı; sürgü” anlamına gelen Farsça kökenli bir sözcüktür (Eren, 2020, s. 358). Kelimenin “sıvama; sürme ve sürgü” anlamından genişleyerek “harman düveni, tırmık, toprağı düzelten araç” anlamı kazandığı düşünülebilir.

Kzk. senek, sānek (AA. senek): Türkçede *senek* “Çam ağacından yapılmış su testisi” (Akalin vd., 2011, s. 2066) anlamıyla geçerken Anadolu ağızlarında pek çok anlamı bulunur: *señek* “Ağaçtan veya topraktan yapılmış su kabı, testi.” *senek* (I) “1.Çam ağacından oyularak yapılan su kabı, tahta testi. 2.Toprak su testisi, küp. 3.Bakır güğüm. (II) 1.Dört çatallı demir dirgen (*Afyon). 2.İslak ve yanmayan, dallı budaklı odun” (DS-X, 1993, s. 3581). Sözcüğün tarihî lehçelerde ‘uzun çatallı ağaç veya dirgen’ anlamı tespit edilememiştir. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *sānek* “uzun dirgen, sırık” anlamındadır. *Bizde bir sānek bar, ol özimizge kerek.* “Bizde bir sırık var, o bize lazım.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 582; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 594). *senek* ise “dirgen” anlamındadır. *Biz şöpti senekten qora üstine şıgarıp jatır edik.* “Biz otu dirgenle ahır üstüne çıkarıyorduk.” [Kırgızca *senek* iki çatallı uzun ağaç; Tat. *sānāk* dirgen, Kum. *senek* dirgen] (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 598). Afyon ağzındaki “demir dirgen” anlamıyla Kazak Türkçesi ağızlarındaki “uzun dirgen, sırık” anlamları örtüşmektedir; ancak *senek* sözcüğünün “su kabı, tahta testi” anlamıyla “dirgen” anlamı arasında semantik bir yakınlık yoktur, yalnızca fonetik bir benzerlik görülmektedir. Eren, *senek* sözcüğünün yalnızca ‘su kabı, bardak’ anlamını vermiş ve kökeninin bilinmediğini ifade etmiştir (2020, s. 455, 456). Sözcüğün “dirgen” anlamına bakıldığında ise kökeninin “çekmek, tartmak veya ayırmak” anlamına gelen bir fiil kökünden geldiği varsayılabilir. Moğolcada “çekmek, tutmak, (ağırlık) gelmek, tartmak; değer tutmak, paha etmek; dikkat etmek” anlamlarına gelen *çene-* (*şeneh*) fiili bu açıdan dikkat çekicidir (Les-sing, 2017, s. 232).

Kzk. sere (AA. sere): Anadolu ağızlarda *sere* “1.Açık ve gergin olan baş parmak ile şehadet parmağı uçlarının arasındaki uzaklık, sele, süngüç. 2. Başparmakla işaret parmağı arasındaki uzaklık (ölçü için)” (DS-X, 1993, s. 3586) tanımlarıyla geçer. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *sere* sözcüğü “1.Ot yığından ot çeken alet. 2.Çatal; dirgen”dir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 585;

Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 599). Ağızlardaki *sere* sözcüğünün anlamından hareketle Gülensoy ve Eren kelimenin kökenini; *sere* < *ser*- “açarak yaymak” + -e şeklinde vermiştir (2011, s. 755; 2020, s. 457).

Kzk. süngüvır (Har. süngür): Sözcük, Har. süngür “harman arabası” anlamıyla tarım aracı olarak tespit edilmiştir (Ünlü, 2012b, s. 539). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *süngür* sözcüğüne yakın olarak *süñguvır* sözcüğü “ot taşınan araç” olarak yer almıştır. *Esengazı, süñguvırmen şöp suvırşı. Erte kezde mayadan şöpşi süñguvırmen suvıratınbız.* “Esengazi, süngüvırle ot çeksene. Eskiden ot yığınınan otu süngüvırle çekerdik.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 600; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 620). *Süngür*, *sünj*- (uzamak) fiilinden + /-gUr/ fiilden isim yapım ekinden yapılmış olmalıdır. Kazak Türkçesinde asli uzunluğa bağlı olarak son ek /-gUvIr/ şeklinde telaffuz edilmiştir.

Kzk. sürme (T. sürme): BTS’de *sürme* “Pulluk veya sabanla toprağı işleme” olarak geçmektedir (Madran II, 1984, s. 1098). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *sürme* “Ağaçtan yapılma ot küreme, toplama aracı”dır. Türkçe *sürgü* ‘tırmık’, taş iten; Çuvaşça *süre* ‘tırmık’. *Biz sürmemen şöpti şosaqqa tartamız.* “Biz sürmeyle otu ot yığınınna çekiyoruz.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 601; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 622). *Sürme* < *sür*- “uzatmak, ileri doğru itmek” (Akalın vd., 2011, s. 2185) fiili + -me fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur.

Kzk. sırğı, sıрма (AA. sırğı): Kırıkkale-^{*}Lüleburgaz ağızında *sırğı* sözcüğü, öküz koşularak çekilen harman toplama aygıtıdır (DS-X, 1993, s. 3615). Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün birkaç farklı biçimine rastlanılmıştır. *sırğı* sözcüğü “buğdayı yığmaya yarayan ağaçtan araç”tır. *Sırğını atqa jegedi. Sırğımen qısta qar jıynaydı.* “Sırğıyı at çekiyor. Sırğı ile kışın kar yığıyor.” *sırma* ise “ot çeken, toplayan araç” anlamındadır. *Bizge şöp jıynaytın sıрма berip edi.* “Bize ot toplayan sırmayı vermişti.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 608; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 630, 631). *Sırğı* sözcüğünün; < **sı-r*- “koparmak, çekmek” + -gı fiilden isim yapım ekiyle oluştuğu söylenebilir.

Kzk. tarmaq (Kar. tarmak): Karahanlı Türkçesinde *tarmak* “yırtıcı hayvan pençesi” (Ünlü, 2012a, s. 757) olarak geçer. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *tarmaq* “tırmık, çatal, dirgen” anlamlarıyla tarım aleti olarak geçmektedir. Orınbor vilayeti Adamov, Börte bölgelerinde *senek*, Şımkent vilayetinin Alğabas, Bögen, Sozaq bölgelerinde *besaqa*, Şuv boyu Kazaklarında *aqa/aşa* denilen örneklerle karşılaşılıyor (Änes, Uderbayev, 2007, s. 624; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 649). *Tarmak* < *tar*- “dağıtmak, ayırmak” + -mak ekinden oluşmuştur (Ercilasun, Akkoyunlu, 2018, s. 855, 856; Ünlü, 2012b, s. 568). Tarihî lehçelerde ‘hayvan pençesi’ anlamına gelen iki sözcüğün Kazak Türkçesi ağızlarında ‘tırmık, çatal, dirgen’ anlamına geçtiği görülmektedir. Nitekim bunlardan biri Çağ. *çengek* “çengel, pençe” > Kzk. *şāngēk* “çatal, dirgen” şeklinde de yukarıda verilmiştir.

Kzk. taraq ağaş (T. tarak): Anadolu ağızlarında *tarak* “1.Bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç; tırmık. 2.Tarla ekildikten sonra tohumu örtmeye yarayan dişli araç; deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç parça. 3.Başak toplamakta kullanılan bir çeşit dişli araç” anlamlarıyla tespit edilmiştir (Madran-II, 1984, s. 1129; DS-X, 1993, s. 3831). Har. *tarak*, *tarğak* “tarak” (Ünlü, 2012b, s. 568), Kıp. *tarak* (Toparlı vd. 2014, s. 263), Çağ. *tarak*, *tarğak* (Ünlü, 2013, s. 1081), Eat. *darak* olarak geçmektedir (Kantar, 2018, s. 186) Kazak Türkçesi ağızlarında ise *taraq ağaş* sözcüğünün ‘tırmık’ anlamı

taşıdığı görülür. *Şabilğan şöpti taraq ağaşpen jıynaydı*. “Biçilen otu tarak ağaçla (tırmık) topluyor.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 623; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 648). *Tarak* sözcüğü “taranma aleti” < ET. *targak* biçimindedir (2002, s. 562). Clauson ise *targak* sözcüğünü *tara-* fiiliyle ilişkilendirmiştir (1972, s. 539).

Kzk. tıranavıq (Kıp. tırmavuç): Tarihî Kıpçak Türkçesinde *tırmavuç* “tırmık” anlamıyla kullanılmıştır (Toparlı vd. 2014, s. 274). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *tıranavıq* sözcüğü “el tırmığı”dır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 657; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 689). Kıp. *tırmavuç* sözcüğünün < tırma- /tırna- “tırmalamak” (Toparlı vd. 2014, s. 274) + vuç [*ğuç] fiilden isim yapım ekiyle oluştuğu söylenebilir. Nitekim Eski Türkçedeki /-GUÇ/ eki genellikle alet adları ve berkitme sıfatları yapar (Hacıeminoğlu, 2013, s. 20). Kazak Türkçesinde ise *tıranavıq* sözcüğünün etimolojisinde Gülensoy’un “tırmık/ tarmak” madde başı esas alındığında şöyle bir açıklama yapılabilir: *tar-a-n-(a)-gak > tıranagak > tıranavık (2011, s. 895).

Kzk. tırma, tırnavış, tırmaq (T. tırmık): TS’de *tırmık* “Kabartılmış toprağın taşını, çöpünü ayıklamak için kullanılan seyrek dişli, tarak biçiminde araç; gelberi “olarak da bilinir (Akalın vd., 2011, s. 2352). Sözcük, Kıp. *tırmaq*, *tırmavuç tırmaq* “çivi, mih”; *tırmavuç* “tırmık” olarak geçer (Toparlı vd. 2014, s. 274). EAT’de *tırmuk* “tırmık”tır (Kanar, 2018, s. 648). Kazak Türkçesinde KTS’de *tırma~tırnavış* “tırmık” (Koç vd. 2021, s. 949) ile DS ve KTAS’de *tırma* “toprağı küçülten, ufaltan araç, alet” anlamındadır. *Tırmaq* ise “tırmık, ot makinasının tırmığı”dır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 657; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 689). KTAS’de Gülensoy, *tırmık* sözcüğünü < *tī ‘yansıma ses’ + r + ma-k şeklinde izah eder (2011, s. 895).

Kzk. şarşaq (AA. çarçak, çarşak): *Çarçak / çarşak* sözcüğü İç Anadolu ve Ege ağızlarında “dağ eteklerindeki taş yığını”, “bayırlardan akarak yığın haline gelen çakıl”; “çağlayan”, “ufak çakıl taşlar ile örtülü yer” anlamlarına gelir (DS-III, 1993, s. 1084). Kazak Türkçesinde ise sözcük yine yığınla ilişkili olarak bir tarım aleti anlamıyla kullanılmıştır. Kazak Türkçesi ağızlarında *şarşaq* “Ot yağın, çeken dirgen, çatal” anlamına gelir. *Tört tarmaqtı şarşaq joq pa?* “Dört çatallı dirgen yok mu?” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 706; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 739). Tietze *çarçak* için *cahşak/çarkak/çarçak* madde başında “gevşek, yerinden oynamış; dağ eteklerinde taş yığını < ET. *çaşşak*” bilgisini verir (2002, s. 413).

Kzk. şängek (Çağ. çengek): Tarihî lehçelerden Çağ. *çengek* “(<Far.) çengel, pençe” anlamıyla yer alır (Ünlü, 2013, s. 238). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *şängek* sözcüğü ise “Dirgen, çatal ve çatalı olan ağaç” anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 173; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 745).

Kzk. ırğaq (TL. ırğak): Sözcük tarihî lehçelerden Har. *ırğak* “çengel, kanca” (Ünlü, 2013, s. 243), Kıp. *ırğak* “çengel, balık oltası ve benzeri şeyler” (Toparlı vd. 2014, s. 102), Çağ. *ırğak* ve EAT’de *ırğa* olarak kullanılmıştır (Kanar, 2018, s. 353). Kazak Türkçesi ağızlarında *ırğaq* “baş tarafı demirden halat yapılmış ot çeken, koparan araç” anlamıyla yer alır. DLT’de *ırğaq* sudan, buzdan çekip alan eğik demirdir. *Qora töbesindegi ırğaqpen şöp suvırıp malğa ber*. “Ahırın tepesindeki ırğaqla ot çekip hayvanlara ver.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 769; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 787, 788). Sözcük *ır-* (ayırma anlamındaki fiil kökü) + -gak (fiilden isim yapım eki) kuruluşundadır. Bugün Türkçedeki *ırgalamak* sözcüğü de bu ırğag / ırğak ile ilişkilidir.

Eleme Aletleri

Bu başlık altında tahıl ayıklamakta, un elemekte kullanılan ortak 6 alet adı tespit edilmiştir.

Kzk. elek (T. elek) / Kzk. elemek, eleviş, elekiş (AA. elemen): TS'de *elek* "Taneli veya toz durumunda olan maddelerin kalınını incesinden ayırmak veya içindeki yabancı maddelerden ayıklamak için kullanılan, küçük delikli tel, bez vb. gerilmiş kasnak biçimindeki gereç"tir (Akalın vd., 2011, s. 781). Çağ. *elek~ilek~élek* (Ünlü, 2013, s. 331); Kıp. *elek* [ilek, yelek]tir (Toparlı vd. 2014, s. 72.). KTS'de bu sözcük için hem *elek* (Koç vd. 2021, s. 242) hem de *eleviş* "Elek, un vb. şeyleri elemeye yarayan, elle kullanılan yuvarlak gereç." terimleri yer almaktadır (Koç vd. 2021, s. 243). Kazak Türkçesi ağızlarında ise hem *elek* "buğdayın kabuğu" hem de *elemek* 'elek' biçimleri ve tanımları geçmektedir. *Sağıngaliy-ay, ar jağında turğan elemekşi äkelşi*. "Sağıngali ay, öte tarafında duran eleği getirsene." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 240; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 211). MŞE'de ise aynı gereç için *elekiş* "Elek; tahıl temizleyicisi (ayıklayıcısı)" yer almaktadır (Quralı, 2007, s. 77). BTS'de tanıklanan ve aynı kökten olduğu tahmin edilen *elemen* sözcüğü "1. Elek, 2. Değirmen eleği" anlamındadır (Madran I, 1984, s. 403). Kelime etimolojisi < elge-k şeklindedir. Kazak Türkçesinde ise *eleviş* ve *elekiş* < elge- fiili + -giç fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur. Sözcük başındaki -g ünsüzü Kazak Türkçesinde "v" veya "k" ünsüzüne dönüşebilir.

Kzk. kepşik (AA. kepşek): BTS'de *kepşek* "su kabağı" olarak geçer (Madran I, 1984, s. 683). Anadolu ağızlarında eğri ve yassı şeyler için *kemçik* sözcüğü kullanılmaktadır (DS-VIII, 1993, s. 2737). *Kepşik* sözcüğü, Kazak Türkçesinde KTS'de "elek" anlamındadır (Koç vd. 2021, s. 386). KTTS'de ise "Tahıl, hububat eleyip ayıklayan kap" anlamına gelir (Januzaqov, 2008, s. 386).

Kzk. qazınak, kāspek (T. kasnak): TS'de *kasnak* "Çeşitli tarım aletlerindeki metal veya ahşap çemberin adı" olarak geçer (Akalın vd., 2011, s. 1344). Anadolu ağızlarında koyun veya keçilerin boynuna takılan çan kasnağından başka elek kasnağı ve makinaların kayış kasnağı mevcuttur (DS-VIII, 1993, s. 2676). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *qazınak* "Eleğin çember ağacı, çerçevesi, kenarı (tahta veya ağaçtan kenarı)" olarak geçer. Kelimenin *kāspek* biçimi ise "Eleğin çemberi" anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s.330, 395; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 305). Gülensoy, *kasnak* sözcüğü için "demirden ya da tahtadan yapılmış enli çember" tanımını vererek OT. kasna- 'titreşmek' (DLT) + -k ekiyle oluştuğunu ifade etmiştir (2011, s. 472). Tietze ise *kasnak* için "enli çember, kalbur ve tef gibi şeylerin çemberi; çerçeve" anlamını vererek kökeni hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir (2016, s. 60).

Kzk. qalbir, sas qalbir (T. kalbur): Arapça *ğirbāl*dan gelen bu sözcük, tahıl ve başka iri taneli maddeleri elemek için kullanılan büyük delikli veya seyrek telli elektir (Akalın vd., 2011, s. 1274). Kıp. *qalbur* (Toparlı, Vural, Karaatlı, 2014, s. 124) ve Çağ. *qalbur, ğirbāl, ğalbīr* (Ünlü, 2013, s. 568.) biçimlerindedir. Kazak Türkçesinde KTS'de *qalbir* "elek, kalbur"dur (Koç vd. 2021, s. 471). KTTS'de "Taneli tahılları eleyip kalıntılardan temizleyen alet"dir (Januzaqov, 2008, s. 463). DS ve KTAS'de *qalbir* "1. Buğday temizleyen, ayıklayan elek, kalbur. 2. Un eleyen elek (Änes, Uderbayev, 2007, s. 402; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 376) tanımlarıyla tespit edilmiştir. *sas qalbir* ise "Buğday, arpa eleyen, yığan kalbur" anlamına gelir. *Qoñsıalardıñ birinen de sas qalbir taba almadım*. "Komşulardan birinden bile buğday, arpa eleyecek bir kalbur bulaamadım" (Änes, Uderbayev, 2007, s. 578; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 588).

Saklama ve Taşıma Kapları

Bu başlık altında tarımsal ürünü taşımak, saklamak ve muhafaza etmek için kullanılan 12 ortak tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. bidon (T. bidon): TS'de *bidon* içine çeşitli maddeler konulan, sac, plastik veya çinko kodan yapılmış kaptır. Fransızcadan alınmıştır (Akalin vd., 2011, s. 333). BTS'de *bidon* "(İng. Oil drum). İçine zeytinyağı konulan şaşa veya çinko büyük kap." (Madran I, 1984, s. 174) olarak geçer. Kazak Türkçesinde sözcük *bidon* "bidon" biçimindedir (Koç vd. 2021, s. 157).

Kzk. bulğavış (AA. bulağaç [bulağış]): İçel-*Silifke ağzında *bulağaç* sözcüğü "Bulama yapımında karıştırma işini yapan araç" olarak yer almaktadır (DS-II, 1993, s. 784). Çağ. *bılğavıc* "Karıştırıcı ve çevirici bir alet" (Ünlü, 2013, s. 173) olarak geçer. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *bılğavış* "Buğday, kurut kaynatılacağı zaman kullanılan kepçe, maşrapa" anlamıyla tespit edilmiştir. *Bılğavış äkel, biyday quvirat*. "Kepçe getir, buğday kavur." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 194; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 165). *Bulağaç [bulağış]* sözcüğü < ET. bulğa- 'karıştırmak, bulandırmak' + (Gülensoy, 2011, s. 179) -ğaç (fiye) yapısındadır.

T. dağar / Kzk. dağar: Farsça *tağārdan* gelen bu sözcük ağzı yayvan, dibi dar toprak bir kaptır (Akalin vd., 2011, s. 576). Anadolu ağızlarında *dağar* (*tağar*) kap, çanak, küp, çömlek. 2. Yalak. 3. Un ambarı. 4. Dağarcık. 2. Çuvaldan biraz küçük bir çeşit torba." (DS-IV, 1993, s. 1322, 1323) olarak çok çeşitli anlamlar taşır. Sözcük; Kar. *tağar* "çuval, çul, harar" (Ünlü, 2012a, s. 724), Har. *tağar* "çul" (Ünlü, 2012b, s. 556), Çağ. *tağar* "(1) çanak, kap, tekne, torba, kese" (Ünlü, 2013, s. 1061) ve Eat. *tağar* "toprak kap, çanak, çömlek" (Kanar, 2018, s. 624) olarak tespit edilmiştir. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *dağar* "tahıl, hububat konulan büyük çuval, harar" anlamıyla tespit edilmiştir. (Änes, Uderbayev, 2007, s. 208; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 179; Januzakov, 2008, s. 184).

Kzk. dorba (T. torba): TS'de *torba*, genellikle pamuk ve kıldan dokunmuş, türlü boy ve biçimde, ağzı büzülüp bağlanabilen araçtır (Akalin vd., 2011, s. 2373). Har. *tobra* (Ünlü, 2012b, s. 597), Kıp. *tobra, topra, tobra, torva* (Toparlı vd., 2014, s. 278), Çağ. *tobra* (Ünlü, 2013, s. 1139) ve Eat. *tobra* (Kanar, 2018, s. 650) olarak geçer. Kazak Türkçesinde KTS'de *dorba* "torba, çanta, heybe"dir (Koç vd., 2021, s. 228). KTTS'de ise "Ufak tefek şeylerin konulduğu küçük torba"dır (Januzakov, 2008, s. 205). Eren, *torba* sözcüğünün Türkçede ve Kıpçakçada *tobra* biçiminde de olduğunu ve Türkçeden Kafkas ve Balkan dillerine de geçtiğini ifade etmiştir. Torba < Far. *tōbra* "a hunstman's bag; the nosebag of a horse" < Hintçe *tōbra* 'bag'. (2020, s. 520).

Kzk. juval, şuval (T. çuval): Far. *cuvāl* isminden gelir. Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torbadır (Akalin vd., 2011, s. 571). Har. çuval (Ünlü, 2012b, s. 139), Kıp. çuval~şuvaldır (Toparlı vd. 2014, s. 54). Kazak Türkçesi ağızlarında *juval* "Harar, çuval." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 296) ve *şuval* "1. Büyük kap, çuval (harar). 2. Kap, kapşık [küçük çuval], çuval. 3. Şoşala: yiyecek, içecek ve erzağın saklandığı yer, kiler" (Koç vd. 2021, s. 1063) anlamlarıyla tespit edilmiştir. *Eki ülken şuval tezek äkeldim*. "İki büyük çuval tezek alıp getirdim." (Änes, Uderbayev, 2007, s. 739; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 270, 765).

Kzk. zəmbil, zembil, zimbil (T. zembil): TS'de *zembil* "Ar. zinbıl. Hasırdan örülmüş saplı torba" (Akalin vd., 2011, s. 2650) anlamıyla, Anadolu ağızlarında ise "1. Öteberi taşımakta, koymakta kullanılan örme, yassı sepet, meyve sepeti. 2. Sırtta taşınan kıl torba. 3. Pazar çantası. 4. Küfe. 5. Büyük harman kalburu, gözer. 6. Ağzı geniş, basık sepet. 7. Kaşık, çatal vb. konulan bir

çeşit kap" (DS-XI, 1993, s. 4359) anlamlarıyla tespit edilmiştir. Har. *zenbîl* sözcüğü "(<A.) zenbil, hamal semeri" (Ünlü, 2012b, s. 711) anlamıyla geçer. Kazak Türkçesinde KTS'de "sedye" (Koç vd., 2021, s. 345) anlamındayken DS ve KTAS'de *zambîl* ise "sepet, daldan, budaktan dokunanan sepet, file" anlamındadır. *Zimbil* de "Ağır şeyleri taşımak için yapılmış alet, zembil (sepet)" olarak geçmektedir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 315; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 287, 293).

Kzk. qalta (AA. halta): Anadolu ağızlarında *halta* sözcüğünün tarım araç gereçleriyle ilişkilendirilebilecek "tasma, şalvar" anlamları vardır (DS-VII, 1993, s. 2262). Kazak Türkçesinde KTS'de *qalta* "torba, kese" anlamları taşır (Koç vd. 2021, s. 473). DS ve KTAS'de "1.çuval. 2. çuvalın daha küçüğü" anlamlarıyla yer alır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 404; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 378). KTTS'de ise "İçine bir şeyler konulan küçük torba" olarak geçer (Januzakov, 2008, s. 465). Eren, *halta* sözcüğünü "köpek tasma" < Ar. qılâda 'tasma' şeklinde izah eder (2020, s. 210). Gülensoy ve Tietze, sözcüğe dair madde başı vermemiştir.

Kzk. qap (T. kap): TS'de *kap* "1.İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. 2. kap kakak. 3.isim türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. kapak. 5.cilt. 6. kap (kab) kabuk, kışır" (Akalin vd., 2011, s. 1302) anlamlarına gelir. Kar. *kap* "1.kılıf, zar. 2. kap, tulum, çuval" (Ünlü, 2012a, s. 355), Har. *kap* "1. kapak. 2. kap, kakak, çanak" (Ünlü, 2012b, s. 285), Kıp. *kap, kab, hap* "kap, kap kakak" (Toparlı vd. 2014, s. 126), Çağ. *kap* (Ünlü, 2013, s. 576), Eat. *kap* "1. kabuk. 2. kap. 3. değer, kıymet" (Kannar, 2018, s. 405). Kazak Türkçesinde KTS'de *qap* "1. Çuval. 2. Kılıf." anlamındayken KTTS'de "Her türlü şeyin konulduğu kap" anlamıyla geçer (Koç vd. 2021, s. 485; Januzakov, 2008, s. 475). Gülensoy, *kap* sözcüğünü 'İçine sıvı, katı, gaz konulan oyuknesne' = OT. *ka~kap* 'kap, tulum, çuval, dağarcık' < **kā(p)* şeklinde açıklar (2011, s. 459). Clauson ise sözlüğünde sözcüğün; *ka* 'kap, konteyner', *kab* 'deri çanta, tulum, çuval' ve *kap* 'kap (kitabın)' şeklinde üç farklı biçimini ele almıştır (1972, s. 578). Sözcüğün aynı biçim ve tanımla Kazak Türkçesinde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Kzk. qapşiq (T. kapçık): TS'de "Küçük kap" (Akalin vd., 2011, s. 1306) anlamına gelen *kapçık* sözcüğü, BTS'de "Kıl ya da yünden yapılmış çuval" (Madran I, 1984, s. 639) anlamıyla tarım gereci olarak geçer. Kazak Türkçesinde ise *qapşiq* biçiminde "Ufak çuval." (Koç vd., 2021, s. 312; Januzakov, 2008, s. 476) anlamındadır. Sözcük, Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesinde *kap* (isim) + *çık/şık* küçültme ekinen oluşmuştur.

Kzk. kübijik (T. küp, AA. küpecik): Arapçadan gelen *küp* ismi; su, pekmez, yağ vb. sıvıları veya un, buğday gibi tahılları saklamaya yarayan, geniş karınlı, dibi dar toprak kaptır (Akalin vd., 2011, s. 1560). İç ve Batı Anadolu ağızlarında *küpecik* [*küpecük, küpeç, küpüç*] "1.Küçük küp, çömlek, kazan. 2. Küçük testi" (DS-VIII, 1993, s. 3040) şekilleriyle yer alır. Sözcüğün küçültme ekli biçimi Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçe metinlerinde de tespit edilmiştir: Kıp. *küpçük* (Toparlı vd. 2014, s. 169), Eat. *küpecik, küpecük* (Kannar, 2018, s. 471.). Sözcük Kazak Türkçesinde *kübijik* biçiminde "topraktan yapılmış içine tahıl konulan büyük çömlek" anlamıyla kullanılmaktadır (Koç vd., 2021, s. 426; Januzakov, 2008, s. 423). Küpecik < küp + (ses türemesi: +e) + cik küçültme ekinen oluşmuştur.

Kzk. şanaq, çanaq (T. çanak): TS'de "toprak, metal vb. bir maddeden yapılmış yayvan, çukurca kap" (Akalin vd., 2011, s. 492) ile Manisa, Balıkesir, Kastamonu ve Sivas ağızlarında "üç okkalık bir çeşit tahıl ölççeği" (DS-III, 1993, s. 1067) olarak geçen *çanak* sözcüğü tarihî lehçelerde de aynı ses özellikleri anlamıyla kullanılmıştır. Kazak Türkçesinde KTS'de *şanaq* "Değirmende

öğütülen unun döküldüğü büyük kap.”; “At arabasını oluşturan gövde kısım; Yük makinesinin kasası” tanımlarıyla geçer (Koç vd. 2021, s. 1031; Januzakov, 2008, s. 901). DS ve KTAS’de ise *çanaq* “arabanın ince kanadı” ve “değirmen taşının üstüne yerleştirilip buğday koyulan ağaç kutu, kasa” anlamındadır. *Çanaqqa köp biyday sıyadı*. “Çanağa çok buğday sığıyor.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 679, 698). Tietze ve Eren *çanak* için ‘yayvan, çukurca kap’ < ET. *çanaq* [*çan* + -(a)k küçültme eki], Räsänen’e göre *çin* ve *ayak*’tan, T. Tekin’e göre ET. *çan* [Çin. *Çan* ‘a cup for wine or fat/oil’] + -(a)k küçültme eki” şeklinde açıklamasını yapar (2002, s. 472; 2020, s. 96, 97).

Kzk. şelek, şelek qap (AA. şelek): Anadolu ağızlarında *şelek* “sırtta taşınacak kadar odun yükü”, “denk, tay”, “küçük sepet, küfe”, “bir yanlı kazma, çapa”, “fındık dalından çıkarılan ince çitalardan yapılan orta büyüklükte bir çeşit sepet”; *şele* olarak ise “ağız geniş dibi dar sepet” anlamlarıyla tespit edilmiştir (DS-X, 1993, s. 3757). Tarihî lehçelerden; Çağ. *çelek* “kova, ağaç küp, bal kabı” (Ünlü, 2013, s.235) iken EAT’de *şele* / *şelek* “bir çeşit sepet”tir (Kanar, 2018, s. 614). Kazak Türkçesinde KTS’de *şelek* “1. Kova. 2. Araba tekerleğinin ortası, dingil, aks.” (Koç vd., 2021, s. 1049) ile DS ve KTAS’de “dingil, araba tekerleğinin dingili” ve *şelek qap* “Çeşitli renkte yünden dokunarak yapılan çuval” anlamlarına sahiptir (Koç vd., 2021, s. 58; Änes, Uderbayev, 2007, s. 719; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 750). Sözcüğün Anadolu ağızlarındaki ve tarihî lehçelerdeki “küçük sepet, bir çeşit sepet ve kova” anlamlarıyla Kazak Türkçesindeki “kova ve çuval” anlamlarının örtüştüğü söylenebilir. Eren, *şelek* sözcüğünün Ermenice *şalak* ‘bag, load; back’ şeklinde olduğunu belirtir (2020, s. 484); ancak sözcüğün Çağatay Türkçesinde *çelek* biçiminin olması dikkat çekicidir. Tietze ise *çelek/çellek* sözcüğü için “demir su kovası” anlamını vererek Karaçayca olduğunu ama eskiliğe ve yaygınlığına göre Anadolu’nun yerlisi olduğunu ifade etmiştir (2002, s. 492).

Kzk. şontay (T. çanta): *Çanta*, Kocaeli-*Kandıra ve Adana ağızında *çantay* “büyük keten torba; bavul ve *çentey* “çanta” olarak geçer (DS-III, 1993, s. 1071). Kazak Türkçesinde KTS’de *şontay* “kese” (Koç vd. 2021, s. 1062) ile DS ve KTAS’de *şontay* “çuval, kap, torba” olarak yer alır. *Bir şontay tarı. Şontay tolı tuz*. “Bir çuval darı. Çuval dolusu tuz.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 732; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 760). Ağızlarda *çantay* (> *cantay*), *çentey* ve *çente* olarak geçen *çanta* sözcüğü Doerfer’e göre Rumence *geantă /canti/*’dan alınmıştır (2002, s. 473; Eren, 2020, s. 97).

Tarımsal Ürün İşlerken Kullanılan Aletler

Tarımsal ham maddenin işlenerek yarı mamul veya mamul hâle getirilmesi aşamasında kullanılan aletler değirmen, el değirmeni ve diğer dövücü ve öğütücü aletlerdir. Bu başlık altında ortak 10 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Dövme ve Öğütme Aletleri

Bu başlık altında değirmende kullanılan parçalarla ilgili 5 ortak tarım aleti terimi mevcuttur. Bunlardan üç tanesi tahılı, hububatı ezmede ve bastırmada kullanılır.

Kzk. keli-kelsap (Kıp., AA. keli): Kıpçak Türkçesinde *keli* “Havan topu, tokmak; musluk, kurna” olarak tespit edilmiştir (Toparlı vd., 2014, s. 137). Sözcük *Derleme Sözlüğü*’nde ise tamamen farklı tanımlarla yer almıştır. *Keli I*: 1. Taş ve toprak yığarak yapılan bağ, bahçe ve tarlaların sınırı. 2. Dağ ve tepelerin eteği. 3. Dağ ve tepelerin en yüksek noktası. 4. Taşlı, verimsiz tarla. *keli II*: Aşı yapmak için alınan filiz” (DS-VIII, 1993, s. 2732). Kazak Türkçesinde ise *keli*

kelsap “havan, dibek” olarak geçer (Koç vd., 2021, s. 381). Sözcüğün kökenine dair herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

Kzk. qulaq (T. kulak): TS’de *kulak* sözcüğü tarım aletiyle ilgili “saban kulağı” (Akalin vd., 2011, s. 1518) anlamını taşıırken BTS’de ise “1. Sabanın toprağa giren kısmının iki tarafında bulunan ve toprağı yanlara dökmeye yarayan parça. 2. Oku boyunduruğa bağlayan kayış. 3. Kağı arabalarında iki oku boyunduruğa yakın yerde birbirine tutturan sivri ağaç parçaları. 4. Kolayca taşınması için çuvalın ağzının iki yanına yapılan tutma yeri, kulp” anlamlarını taşır (Madran-I, 1984, s. 755). Kazak Türkçesi ağızlarında *qulaq* “1. El değirmeni döndüren ağaç, tutmacı, sapı. 2. Araba dayanağı, desteği” anlamlarıyla tespit edilmiştir. *Balam tiyirmenniñ qulağın äkel*. “Yavrum, değirmenin kolunu getir.” (Änes, Uderbayev 2007: s.469; Qaliyev, Naqısbekov vd. 2005: s.435). Temelde “Başın her iki yanında bulunan işitme organı” anlamına gelen *kulak* sözcüğü tarihî lehçelerde; ET., OT. *kulak~kühak~külhak* (Uyg.)~*külgak* (Uyg., Çağ.)~*kulağ* (Çağ.) biçimindedir. Sözcük < **kul-* ‘işitmek’ + -*gak/-kak* ekinde oluşmuştur (Gülensoy, 2011, s. 565; Eren, 2020, s. 328).

Kzk. soqqı (AA. sokkı, soku, sokko): Anadolu ağızlarında iki farklı biçimle görülmektedir. *soku / sokko* “Taştan yapılmış dibek; tahıl dövmeye yarayan büyük taş dibek; dibekte, havanda dövme işini yapan tokmak; dut, bulgur dövülen çukur taş, büyük havan (DS-X, 1993, s. 3659). Tarihî lehçelerden; Kar. *soğku/soğu* “havan” (Ünlü, 2012a, s. 693) olarak geçen sözcük Çağ. *soğkur* “büyük dibek, havan” (Ünlü, 2013, s. 998) anlamıyla geçer. Kazak Türkçesi ağızlarında ise *soqqı* biçimiyle “ekin bastıran taştan yapılmış alet, düven” anlamıyla tespit edilmiştir. *Men özim tiyisti eğindi soqqımen bastırdım*. “Ben kendim gereken ekini sokkıyla bastırdım.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 588; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 604). *Sokkı* sözcüğü < sok- fiili + -kı fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur.

Kzk. sürdek (AA. sürtek): Isparta ağızında *sürtek* “bıçak, keser vb. şeyleri bilemeye yarayan taş, bileği taşı” olarak geçer. Kastamonu ve Sinop ağızında ise “rende” anlamındadır. *Sürtek daşı [sürmek daşı]* da “Haşhaş, tuz vb. şeyleri ezmeye yarayan iki taştan oluşan el değirmenidir (DS-X, 1993, s. 3722). Kazak Türkçesi ağızlarında *sürdek* sözcüğü “Rende, planya” anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 601; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 621). *Sürtek* < sür-t-ek; *Sürtek* sözcüğü < sür- ‘sürmek’ fiili + -t (ffye) + -ek (fiye) yapısındadır. Sözcüğün Kastamo, Sinop ağızındaki ‘rende’ anlamı ile Kazak Türkçesi ağızlarındaki ‘rende’ tanımı örtüşmektedir.

Kzk. şaqıldaq (T. şakıldak): Kayseri-*Pınarbaşı ağızında *şakıldak* sözcüğü, değirmen taşı üstüne konulan tahtadır (DS-X, 1993, s. 3735, 3736.) Kıp. *çakıldak*, değirmen taşına tane döken ve sürekli takırdayan alettir (Toparlı vd., 2014, s.45). Çağ. *çakıldak* ‘değirmen benderesi’ (Ünlü, 2013, s. 223), EAT’de ise *çakıldak*, değirmen taşında buğday kalmadığını çıkarttığı sesle bildiren alettir (Kanar, 2018, s. 161). Kazak Türkçesinde *şaqıldaq* ise değirmen taşıdır (Koç vd., 2021, s. 1025; Januzakov, 2008, s. 896). Tietze *çakıldak* sözcüğü için “tak tak gibi ses çıkaran bazı cihazlar (ms. Değirmen, dokuma tezgâhı, çocuk oyuncağı) anlamını vererek sözcüğü < çakıl-da- + fiilden daha çok somut isim yapan (-i)k eki” şeklinde açıklar (2002, s. 466).

Süzme Aletleri

Bu başlık altında tahılı toplamada ve tarım ürünlerinden oluşan sıvı şeyleri süzmekte kullanılan ortak 5 alet adı tespit edilmiştir.

Kzk. kakbır, kepkir, kekpır; torkekpır (T. kevgir): *Kevgir* sözcüğü “Haşlanmış yiyeceklerin sıvılarını veya bazı sıvıları süzmek için kullanılan, delikli, genellikle yuvarlak biçimli mutfak kabı; delikli, ilitir” anlamındadır (Akalın vd., 2011, s. 1403). Kazak Türkçesi ağızlarında sözcüğün *kakbır* ve *kepkir* olmak üzere iki biçimine rastlanmıştır. KTAS’de *kakbır, kepkir, kekpır* DS’de ise *kekpır* “Demirden yuvarlakça şekil verilip yapılan delikli süzgeç, kevgir” anlamıyla geçmektedir. *Jeñeşe, kakbiriñdi bergin.* “Yenge kevigirini versene.” KTAS’de *torkekpır* “Süzgeç, süzgü, delikli kepçe” anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 335; Qaliyev, Naqısbekov vd. 2005: s.298, 672). *Kevgir* sözcüğü, Farsça *kafk-gır/kaf-gır* [*kafk* ‘köpük’ + *-gır* ‘kavrayan, tutan’]’den gelir (2016, s. 205).

Kzk. qalaq (T. kalak): *Kalak* sözcüğü İstanbul-*Kadırga ağızında tarım aleti olarak “ağaçtan yapılmış, sapı küçük kürek” anlamıyla geçer. Ancak “bakırcıların kullandığı bir araç (*Kas-tamonu ağız) ve tahtadan yapılmış yemek tabağı biçiminde büyükçe bir kap (*Konya ağız)” tanımları da dikkati çekmektedir (DS-VIII, 1993, s. 2608). Kazak Türkçesinde ağızlarında ise *qalaq* “1.Kevgir, süzgeç, kepçe. 2.Ağaç kaşık. 3.Afyon toplanan kaşık veya kevgir. 4.Küçük kürek” anlamlarıyla tespit edilmiştir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 401; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 375). Eren, *kalak* için “tezek yığını” tanımını vererek ağızlarda *galak* biçiminin de olduğu belirtilmiş ve lelimenin Arapça kökenli olduğu ifade etmiştir (2020, s. 250). Ancak *kalak* sözcüğünün ağızlardaki diğer tanımlarına bakıldığında Arapçadan dilimize giren *kalak*’la ilişkisi şüpheli görünmektedir.

Kzk. şolpı (AA. çolpu): Afyon-*Emirdağ ağızında *çolpu* “büyük kepçe” anlamındadır (DS-III, 1993, s. 1263). Çağ. *çolpu* “süzme, kevgir” olarak geçer (Ünlü, 2013, s. 255). Kazak Türkçesinde KTS ve KTTS’de *şolpı* ‘kevgir, süzgü, kepçe’ demektir (Koç vd. 2021, s. 1060; Januzakov, 2008, s. 920). KTAS’de ise “1. Süzgü, kevgir, yağ süzgeci. 2. Yemeği süzmekte kullanılan dal, çubuktan yapılan alet” olarak geçer. *Körşiniñ şolpısın äkele ğoy.* “Komşunun süzgüsünü getiredur.” (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 759). Kökeni bilinmiyor; ancak *çolpu* sözcüğü “balık avlamak için kullanılan ağ, kepçe” anlamına gelen *çolum* kelimesiyle ilişkili olabilir. Eren, *çolum* için de kökeninin bilinmediğini, Türkçe bir türev olduğunun anlaşıldığını ifade ederek Anadolu ağızlarında “kepçe biçiminde balık ağı; uzun saplı süzgeç” anlamında *çolgu* (~çoğlu, çolu) örneklerinin olduğunu söyler (2020, s. 120).

Kzk. şömiş, şömiş qabaq, çömiş qabaq (AA. çömçe): BTS’de *çömçe*, biçilen ekinleri yığmak için kullanılan araçtır (Madran I, 1984, s. 310). Anadolu ağızlarında *çömçe* “tahta kepçe; çemçe, büyük tahta kaşık, toprak kap anlamlarına sahiptir (DS-III, 1993, s. 1284, 1285). Kar. *çömçe, çönek* (Ünlü, 2012a, s. 193), Kıp. *çömçe, çömçi, çemçe, çömiş, çömüç* “kepçe” (Toparlı vd., 2014, s. 53), Çağ. *çömçe, çömüş* (Ünlü, 2013, s. 259) ve EAT’de *çömçe* “kepçe” olarak yer alır (Kantar, 2018, s. 179). Kazak Türkçesinde KTS’de *şömiş, çömçe, kepçedir* (Koç vd., 2021, s. 1066). DS ve KTAS’de “kepçe” ile *şömiş qabaq* “1.kepçe, çömçe gibi kullanılan içi oyuk kabak”tır. KTAS’de tespit edilen *çömiş qabaq* ise “süzgeç, kevgir” anlamına gelir. (Änes, Uderbayev, 2007, s. 737; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 720, 764). *Çömçe* sözcüğü Doerfer’e göre Çağatayca *çöm-* ‘dalmak, çimmek’ kökünden gelmiştir; ancak belki de *çam ağacının* tesiriyle gelişmiştir. M. Räsänen ise kelimeyi *çoy* ‘dökme demir’ köküne bağlamak istiyor. Tietze, meselenin halledilmediğini ancak her ne olursa olsun Anadoludaki *çömçenin* her halde birçok ev eşyasının tesmiyeleri gibi İran’dan alındığını ifade ederek (Far. çumça) bunu Farsça küçültme eki olan *-çe* nin de gösterdiğini belirtmiştir (2002, s. 534).

Tarımla Dolaylı İlgili Aletler

Alet Yapım veya Tamirinde Kullanılanlar

Bu başlık altında ağaç yontmada, kesmede ve delmede kullanılan alet adları bulunmaktadır. Ortak olarak 9 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. balta (T. balta): BTS'de *balta* "1. Nacak: Ağaç kesmeye, odun yarmaya yarayan ağaç saplı demir, alet. 2. Dört yaşından yukarı erkek ve dişi koyun. 3. Değirmen taşının göbeğindeki demir halka." anlamlarını taşır (Madran I, 1984, s. 146.). *Derleme Sözlüğü*'nde ise *balta* [balta-cık] "Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren demir, haç şeklindeki aygıt" (DS-II, 1993, s. 511) olarak geçer. KTS'de *balta* "balta" iken KTTS'de "Ağaç kesen, yaran, keskin, saplı demir alet"tir (Koç vd., 2021, s. 76; Januzakov, 2008, s. 106). KTAS'de *malta* biçiminde "balta" anlamındadır (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 473). Tietze *balta* için "ağaç kesmeye yarayan alet" anlamını vererek Doerfer'e göre < Moğ. *balta* sözcüğünden geldiğini ifade eder (2002, s. 273). Clauson ise sözcüğün Eski Türkçedeki biçimi olan *baltu* (*balto*)yu 'bir balta' şeklinde erken dönemde çoğunlukla 'savaş baltası' olarak açıklar (1972, s. 333).

Kzk. burğı (T. burgu): TS'de *burgu*, yerin orta ve derin katmanlarına inebilmeyi sağlayan delici aletin adıdır (Akalin vd., 2011, s. 414). Bursa çevresi ağzında ise *burgu* 'artezyen kuyusu' olarak yer alır (DS-II, 1993, s. 797). Çağ. *burğı* "delme aleti, mızrağın ucu" olarak geçer (Ünlü, 2013, s.174). Kazak Türkçesinde KTS'de *burğı* "burgu, matkap, delgi" anlamıyla geçer (Koç vd. 2021, s. 180). KTTS'de ise "Ağacı, demiri delen alet" (Januzakov, 2008, s. 155). Kelime *bur-* fiilinden + /-GU/ fiilden isim yapım ekiyle oluşturulmuştur. /-GU/ eki Türk dilinin hemen hemen her devrinde çok kullanılan işlek bir ektir (Hacıeminoğlu, 2013, s. 19, 20). Bu ek, Kazak Türkçesinde /-ğl, -gi, -qı, -ki/ biçimleriyle araç gereç, alet adları türeterek işlek bir şekilde kullanılmaktadır.

Kzk. javaldız / juvaldız (T. çuvaldız): TS'de "Çuval vb. dokumalar dikmekte kullanılan, ucu yassı ve eğri, büyük iğne; kıyık" (Akalin vd., 2011, s. 571) anlamıyla kullanılan sözcük, Farsça *çuval* "çuval" ve *düz* "diken" şeklinde oluşmuştur (<https://luga-tim.com/s/%C3%A7uvald%C4%B1z>). KTTS'de *juvaldız* "Büyük çuvalın ağzını diken ağaç ile kemikten yapılan kalın iğne" anlamıyla geçer (Januzakov, 2008, s. 312). Kazak Türkçesi ağızlarında ise sözcüğün *javaldız* biçimi "Çuvaldız, iğne" anlamındadır. *Javaldızğa şuvda jipti ötkizip, qaptıñ avzın tiktım.* "Çuvaldıza şuvda (deve tütünden ip) geçirip, çuvalın ağzını diktım." KTAS'de *juvaldız* "Çuvaldız, uzun iğne" anlamındadır (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 246, 270; Änes, Uderbayev, 2007, s. 296).

Kzk. jarğı (T. yargı): *Derleme Sözlüğü*'nde *yargı* bir tarım aleti olarak "nodul vb. yapmak için ayrılan düzgün odun" (DS-XI, 1993, s. 4182, 4183.) anlamındadır. Sözcük Kazak Türkçesi ağızlarında hem *jarğı* hem de *yarğı* biçiminde yer almaktadır: *Jarğı* "Ağaç kesen testere" ve *yarğı* "Ağaç kesen testerenin büyüğü; büyük testere" anlamındadır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 267, s.781; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 240, s.796). Sözcük, *yar-* "yarmak, kesmek" fiili + -ğı fiilden isim yapma ekinden oluşmuştur.

Kzk. joñğı / joñğuvır (Har. yonğuç): Harezmi Türkçesinde *yonğuç* "rende" olarak geçer (Ünlü, 2012b, s. 693.). Kazak Türkçesi ağızlarında ise *joñğı* "Rende, planya, ağacı yontan alet"dir. *Joñğuvır* da "rende, planya" anlamında kullanılır (Änes, Uderbayev, 2007, s. 292; Qaliyev,

Naqısbekov vd., 2005, s. 267). Har. *yonğuç* < *yon-* “yonmak, yontmak” + /-GUÇ/ fiilden isim yapım ekiyle oluşmuştur. Kazak Türkçesinde ise sözcüğünün “yontmak” anlamıyla joñ- fiilden geldiği açıktır.

Kzk. pışqı (T. bıçkı): Türkçede *bıçkı* büyük testere anlamının yanında bir tarım aleti olarak sayabileceğimiz bağ budamaya yarayan dişli bıçak ve saracın kullandığı bıçak anlamları taşımaktadır (Akalın vd., 2011, s. 327). Sözcük, Anadolu ağızlarında hem *bıçkı* hem de *bışkı* biçimiyle görülmektedir (DS-II, 1993, s. 657, 658). Kar. *bıçğu, bıçgü* “bıçkı, bıçak, kesilecek, biçilecek” (Ünlü, 2012a, s. 122), Kıp. *bıçkı, bıçku, bışkı, buçkı* “Bıçkı, testere” (Toparlı vd., 2014, s. 30), Çağ. *bıçkı* “testere, bıçkı” (Ünlü, 2013, s. 132), Eat. *bıçgu* “bıçak, testere” (Kanar, 2018, s. 113) anlamlarıyla tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde *pışqı* “testere” olarak kullanılmaktadır. KTTS’de “Ağaç kesen küçük testere” olarak geçer. Bıçkı ile *ara* (testere) sözü eşit bir şekilde kullanılıyor (Januzakov, 2008, s. 683; Änes, Uderbayev, 2007, s. 558; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 564). Sözcük; *bıç-* (fiil) + *-kı* (fiilden isim yapım eki)’dan oluşmuştur.

Kzk. şapqı (AA. çapkı): Maraş ağızında *çapkı* “çatıdaki dilmeler üzerine konulan ağaç parçalar” anlamına sahiptir (DS-III, 1993, s. 1076). Kazak Türkçesinde KTS’de *şapqı* “1. Keski. 2. Rende.” (Koç vd., 2021, s. 1035) ile DS ve KTAS’de “1. Ağacı yontup delmeye yarayan alet. 2. Baltanın bir diğer adı. 3. Keskin, demir kesen alet, demir delici.” olarak geçer (Änes, Uderbayev, 2007, s. 702; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 736). Sözcük, Harezmi ve Çağatay Türkçesinde “kesmek, parçalamak; baş kesmek” (Ünlü, 2012b, s. 131; Ünlü, 2013, s. 227) anlamına gelen *çap-* fiili + fiilden isim yapan ek /-KI/ ekinden oluşmuştur (DS-III, 1993, s. 1077).

Kzk. şot (AA. çot, şot): *Çot/şot* sözcüğü Anadolu ağızlarında “süt konulan büyük maden kap; keser; bodur, ufak tefek” anlamlarına sahiptir (DS-III, 1993, s. 1274). Kazak Türkçesinde KTS’de *şot* 1. Çapa. 2. Sürgü, sürme (Koç vd., 2021, s. 1063) anlamına gelirken DS ve KTAS’de *şot* “ağacı kesen alet, araç” anlamına gelmektedir (Änes, Uderbayev, 2007, s. 733; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 761). Kazak Türkçesindeki *şot* sözcüğü ile *şotayaq, şotaqa, şotağas; ketpen şot, şot oraq* vb. şekilde tarım aleti terimi olarak kullanılan ikili yapılar mevcuttur.

Diğer Tarım Aletleri

Bu başlık altında herhangi bir başlık altına konulmayan ortak 2 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.

Kzk. sıptırtqı, sıptırğış, sipirtki (T. süpürge): Süpürme işinde kullanılan araçtır (Akalın vd., 2011, s. 2182). Kar. *Süpürgü* (Ünlü, 2012a, s. 710), Har. *Sipürtke* (Ünlü, 2012b, s. 525), Kıp. *sipirgi, sibürtki, sipirgi, sübürge, süpürge, süpürge* (Toparlı vd., 2014, s. 237) ve Çağ. *süpürgü* (Ünlü, 2013, s. 1016) biçimleriyle tespit edilmiştir. Kazak Türkçesinde sözcük birkaç biçimiyle karşımıza çıkar. KTS’de *sıptırğış* “süpürge” (Koç vd., 2021, s. 843), KTAS’de ise *sıptırtqı* sözcüğü “Süpürge” anlamındadır (Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 629). Yine *sipirtki*, süpürgeci. *Biydaydı sipirtkimen şarlaymız*. “Buğdayı süpürgeyle temizliyoruz, ayıkliyoruz.” (Änes, Uderbayev, 2007, s. 611; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 635). Eski Türkçede yuvarlak ünlülü olan sözcük Harezmi Türkçesinden itibaren düz ünlülü biçimleriyle görülmeye başlanmış ve Kazak Türkçesinde de düz ünlülü biçimleriyle kullanılmaya devam edilmiştir. Türkçe *süpürge* < süpür- fiili + -ge fiil isim yapım ekiyle oluşmuştur. Kazak Türkçesinde ise aynı kök farklı ekler almıştır. *Sıptırtqı* < sıptır- “süpürmek, temizlemek” fiili + -t ffye (faktitif) + -qı (fiye); *sıptırğış* < sıptır- fiili + -ğış (fiye); *sipirtki* < sipir- fiili + -t (ffye) + -ki (fiye) şeklinde oluşmuştur.

Kzk. şıta (T. çıta): TS'de *çıta* "Düzgün biçilmiş uzun ve ensiz tahta." (Akalın vd., 2011, s. 539) anlamındadır. Edirne ağzında ise "bir tarafı çapa, bir tarafı tırmık olarak kullanılan bir araç" anlamıyla geçer (DS-III, 1993, s. 1192). Kazak Türkçesi ağızlarında *şıta* sözcüğü "Ağaç kalkan, ağaç çıta [ekinlik yerdeki, tarladaki karı durdurmak için tarlaya koyuluyor]" anlamıyla tespit edilmiştir. *Qısta qar toqtatuvğa ıqtama etip şıta quramız.* "Kışın karı durdurmak için korunak yapıp çıta kuruyoruz." (Änes, Uderbayev, 2007, s.757; Qaliyev, Naqısbekov vd., 2005, s. 779). Tietze, *çıta* sözcüğünü 'uzun ve ensiz ince tahta' şeklinde açıklayarak *cıda/cida* sözcüğüne işaret eder. *Cıda/cida* ise 'mızrak' anlamına gelen Moğolca kökenli sözcüktür (ET. *cida* < Moğ. *Cida*) (2002, s. 436, 512).

Kazak Türkçesine Özgü Tarım Aleti Terimleri

Ekim ve Dikim Aletleri: 16 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
baqşa şot: Çapa, bel (DS 139, KTAS 122).	japsırma qulaq: Küreğin ayakla basılan yeri (DS 266, KTAS 238).	qusmurın: Külünk, küskü, kazma (KTAS 445).	toñşot: Toprak kazan küçük çapa (DS 642, KTAS 670).
belvar: Kürek (DS 164, KTAS 140).	jotı: Kazma çeşidi (DS 294, KTAS 268).	qustumsıq: Kazma, külünk, küskü (DS 477, KTAS 445).	şot oraq: Kazma, çapa, bel (DS 734, KTAS 761).
beskürek: Kürek çeşidi (DS 166, KTAS 142).	qayla: Külünk, küskü, kazma (KTAS 460).	metin: Kazmaya göre daha küçük, çapaya benzer alet (DS 512, KTAS 494).	şot ketpen: Çapa (DS 734, KTAS 761).
japsırma: Kürek arkası demiri (DS 266, KTAS 238).	käpeş: Pancar kazmak için kullanılan kürek benzeri iş aleti (DS 328, KTAS 304).	nişti bel: Demir küreğin büyük türü (KTAS 533).	şapaşot, şappaşot: Sapı kazma gibi olan deliğe geçirilen çapa türü (DS 702, KTAS 736).
Biçme Aletleri: 11 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
jumır egev: Bileği taşı çeşidi (DS 298, KTAS 273).	tis jarğış: Bileği, eğe (KTAS 693).	şot oraq: Tırpan (DS 734, KTAS 761).	atbaşa / atpaşa: Uzun saplı harman dirgeni (DS 82, 85; KTAS 78, 80).
qusmurın tös: Tırpan bilenen küçük örs (KTAS 445).	käşkirt /keşkirt: Küçük orak (DS 332, KTAS 308, 326).	attaraq: Tırmık (DS 85, KTAS 80).	attırnavış: Atla ot toplayan tırmık (DS 86, KTAS 80).
ot jarğış: Bileği, eğe (KTAS 542).	mätke oraq: El orağı (KTAS 488).	aqa: Ayır, dirgen (DS 36, KTAS 33, 34).	
Toplama Aletleri: 18 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			

aşamay ağaş: Uzun saplı harman dirgeni (DS 97, KTAS 89).	dändänä: Ağaç tırmık (DS 217, KTAS 188).	tusaqa: İki çatal, dirgen ağaç; ot çeken, toplayan alet (DS 651, KTAS 681).	tarağan: Atla ot toplayan, çeken tırmık (DS 623, KTAS 648).
besaqa, peşaqa: Beş dişli dirgen (DS 166, 555; KTAS 141, 559).	dänelek: Hububat elenen elek (DS 218, KTAS 189).	şanısqı: Uzun saplı çatal dirgen (DS 700, KTAS 734).	uşaqa / üşaqa: Ot, kamış toplayan çatalı dirgen (DS 674, KTAS 711).
besbaqan: Beş dişli dirgen (DS 166, KTAS 141).	dembelşe: Hacmi 30 kiloya kadar olan büyük torba (KTAS 194).	şotaqa: Ot çeken alet (DS 733, KTAS 761).	val: Tırmık, mala (yabani alet). 2.Ekin bastıran araç, alet (DS 661, KTAS 694).
butaq: Dirgenin bir çatalı (DS 190, KTAS 162).	ekiaqa: İki çatalı ağaç dirgen (DS 239, KTAS 210).	şotağaş: Ot yığının- dan kışın ot çeken alet (DS 733, KTAS 761).	
gırabda: Tırmık (KTAS 176).	sırğavıl: Ekin, ot vb. şeyleri taşıyan araç (DS 608, KTAS 630).	şotayaq: Ot çeken başı çengelli alet (DS 733, KTAS 761).	
Eleme ve Süzme Aletleri: 14 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
zağama: Taneli tahılları, ot çer çöpten temizleyen, ayıklayan kaplar (DS 309, KTAS 283).	qum elek: Demir elek (KTAS 439).	ülpek: Un eleği (DS 671, KTAS 708).	safın: Haşhaş süzen süzğü (DS 580, KTAS 590).
sayım: Buğday elenen kalbur (DS 566, KTAS 573).	unqaqqış: Elek (KTAS 699).	janqalaq: Delikli kepçe, süzgeç (KTAS 234).	juvaz: Susamın yağını alan alet (DS 296, KTAS 270).
aq qalay: Çay eleği, kalburu (DS 41, KTAS 38).	şayqavış: Elek, kalbur (DS 689, KTAS 725).	javlı baqır: Demir- den yapılan büyük süzgeç (KTAS 247).	
elgezer: Elek (DS 240, KTAS 211).	torqa: Elek, kalbur (DS 644, KTAS 672):	kapler: Süzgülün büyük türü (KTAS 299).	
Saklama ve Taşıma Kapları: 16 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
bastıq: Tuz konulan torba (DS 148, KTAS 128).	jayma: Küçük çuval (KTAS 225).	qumırşaq: Küçük kap, testi, çömlek (KTAS 440).	şanaş: Deriden yapılmış kap, çuval (DS 698, KTAS 733).

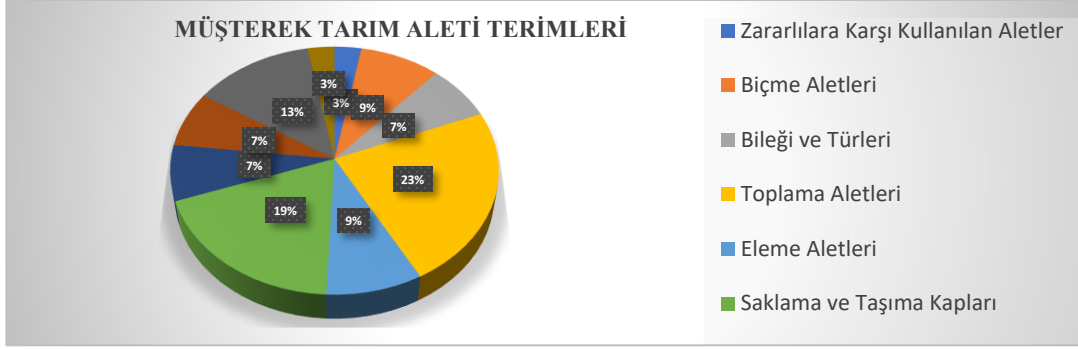
deylşe / delşe: İki üç putluk çuval [1 put: 1,6 kilograma eşittir (DS 222, KTAS 193).	jañqalta: Torba (KTAS 236).	Lar: Tahıl, hububat koyulan kasa, kutu (DS 493, KTAS 464).	şekpen: Dokuma çuval (DS 718, KTAS 749).
düñgirşek // düñgirçek: fFçı, varıl (KTAS 204).	qasqalaq: Çuvalın küçük bir çeşidi, türüdür (DS 431, KTAS 399).	şanqanar: İki harar genişliğindeki büyük çuval (DS 572, KTAS 581).	şetpen /şetper Çuval, kap- cık (küçük çuval).
ekenşe: Ufak, küçük bir çuval (DS 238, KTAS 210).	qumıra: Küçük kap, testi, çömlek (DS 473, KTAS 440).	sarı qanar: Dokuma çuval (KTAS 587).	torqapşıq: File torba (KTS 907).
Dövme ve Öğütme Aletleri: 11 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
baqalaq: El değirmenin ortasındaki çatal ağacı (DS 138, KTAS 121).	döñbek tas: Harmanda yığılan taneli tahılları bastırmada kullanılan taştan yapılmış eski bir alet (KTAS 201).	tegermeş, tegirmeş / / toğım: Değirmenin yuvarlak taşı	tiyek ağaş: Değirmenin üst tarafına takılan ortası delik ağaç (KTAS 665).
bavalaq / bağalaq: El değirmeninin üst taraftaki taşına takılan ağaç (DS 151, KTAS 130).	kamintas: Tahıl bastırılan taş (KTAS 298).	spıra: El değirmeni çekildiğinde un dökülmesin diye altına konulan deri (KTAS 609)	tuvlıq tas: Ekin bastıran taş (DS 648, 649).
çañtas, şañtas, şöñtas: Ekin basan, ezen taş (DS 737, KTAS 716, 735, 764).	otqoraz: Yel değirmeni (KTAS 542)	şöldik: El değirmeninin ortasına yerleştirilen demir mil (KTS 1075, DS 743, KTAS 768).	
Ölçü Aletleri: 4 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
alım tas // alıştas: Ölçü taşı, ölçme taşı (DS 59, KTAS 58, 59).	mojağaş: Yerin, toprağın sınırını belirlemek için kullanılan yüksek ağaç (KTAS 497).	särji: Yer ölçen dirgen sopa, çatallı sopa (KTAS 594).	talpaq: Ekinin hacmini ölçen iki metrelik ölçünün adı (yer ölçüsü, mizanı, terazisi) (DS 619, KTAS 644).
Tarımla Dolaylı İlgili Aletler: 21 tarım aleti terimi tespit edilmiştir.			
ağaş oraq: Ağaç yontan, iki tarafında tutmacı veya sapı olan alet	buringi: Delgi, burgu, matkap, ağaç delen alet (DS 190, KTAS 161).	jorap: Büyük süpürge (DS 293, KTAS 267).	mästürük, naskürük, nästürük: Rende (KTAS 528).

(sürgü) (DS 21, KTAS 17).			
Avaza: Üzüm altına koyulan merdiven” olarak geçer (KTAS 83).	çege balğa: Küçük çekiç (DS 681, KTAS 718).	kerme pışqı: Ağaçtan yapılmış el teresi (DS 345, KTAS 320).	tartqı oraq: İki elle tutulup hem karşı tarafa hem de kendine doğru çekilen, ağaç kesen alet (KTAS 650).
aq balta: Balta (DS 38, KTAS 35).	çerbek, şerbek: Kalın ağaç kesen iki tutmaçlı (saplı) büyük testere (DS 722, KTAS 751).	qayqışot: Balta türü (KTAS 370).	samar: Nehirden motor gücüyle çıkarılan suyu bahçeye, ekinliğe ulaştıran yalak (DS 571, KTAS 579).
baytese: Ağaç kesen, yer kazan alet (DS 136, KTAS 199).	çoy balğa: İki elle tutulup vurulan büyük balta (DS 682, KTAS 719).	roške: Ağaç kesme aleti, testere (DS 562, KTAS 568).	soqqış: Büyük balta (DS 588, KTAS 604).
suqpa şot: Çapa (DS 595, KTAS 615).	şalabas: Ekine gelen domuzları ürkütmek için ateşin közünü, korunu kıştırıp atan araç (DS 693, KTAS 729).	şılavış: Süpürge (DS 749, KTAS 773).	
sümse: Harmanı süpüren, temizleyen uzun süpürge (DS 599, KTAS 620).	şapqış: Keser, balta (KTAS 736).		

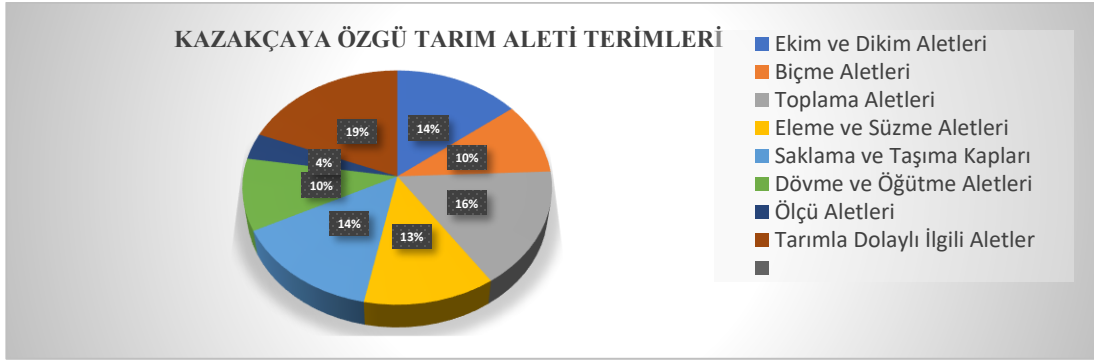
Tablo 1: Kazak Türkçesine Özgü Tarım Aleti Terimleri

Sonuç

Kazak Türkçesinde taranan eserlerden hareketle tarımda dolaylı veya doğrudan kullanılan 191 alet adının olduğu tespit edilmiştir. Yapılan sınıflandırmalara göre de *Kazak Türkçesi ile Müşterek Tarım Aleti Terimlerinin* sayısı 80 iken, *Kazak Türkçesine Özgü Olanlar*’ın sayısı ise 111’dir. Müşterek olan tarım aleti sayısına bakıldığında hiç azımsanmayacak ölçüde olduğu çok açıktır. Bu sayı, Türklerin ve Kazak Türklerinin tarım terimleri konusunda ne kadar çok ortak söz varlığına sahip olduğunu göstermektedir.

Şekil 1: Kazak Türkçesi ile Müşterek Tarım Aleti Terimleri

Şekil 2: Kazak Türkçesine Özgü Tarım Aleti Terimleri

Yukarıdaki 1. grafikte ortak alet adlarının yapılan sınıflandırmadaki oranları yer almaktadır. Bu grafiğe göre en çok alet adı sayısının *Toplama Aletleri* (16) ile *Saklama ve Taşıma Kapları* (13) başlıklarında olduğu görülür. 2. grafik incelendiğinde ise en fazla alet adı sayısının *Tarımla Dolaylı İlgili Aletler* (21) ile sırasıyla *Toplama Aletleri* (18) ve *Ekim ve Dikim Aletleri* ile *Saklama ve Taşıma Kapları* (16) başlıklarında olduğu görülür.

Tarım Aleti terimlerinin yapıları incelendiğinde bazı yapım eklerinin çok sık tekrar ettiği fark edilmiştir. Bunlardan ilki hem Türkiye Türkçesinde hem de Kazak Türkçesinde görülen Eski Türkçeden itibaren kullanılan fiilden isim yapım eki /-GU/dur. Türkiye Türkçesinde ve Kazak Türkçesinde nesne adları yapan ekin -kı/-ki'li biçimleri de bulunmaktadır. Bu ekle kurulmuş 12 alet adı bulunmaktadır: *T. bur-gu / Kzk. bur-ğı, AA. çap-kı / Kzk. şap-qı, T. bıç-kı / Kzk. pış-qı, T. yar-gı / Kzk. jar-ğı, T. çal-kı / Kzk. şal-qı, AA. sır-ğı / Kzk. sır-ğı, AA. soq-qı / Kzk. soq-qı, T. kes-ki / Kzk. kes-ki ara, T. kır-kı / Kzk. qır-ğı; Kzk. sıpirt-qı, sipirt-ki; Kzk. tart-qı oraq; AA. yol-gu.*

Bir diğer yapım eki ise Eski Türkçeden itibaren kullanılan, tarihî lehçelerde görülen ve alet adları yapan *-guç, -güç; -kuç, -küç* ekidir. Bu ekin alomorfu Kazak Türkçesinde *-gış, -giş, -qış, -kiş* biçiminde alet adları türetmektedir. Yine Kazak ağızlarındaki tarım aleti terimlerinde görülen **-vış, *-viş* ekinin /-glş/ ekinin alomorfu olduğu, Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde görülen **-vuç* ekinin de /-guç/ ekinin alomorfu olduğu düşünülmektedir. Bu yapım ekiyle tespit edilen 12 örnek şöyledir: *Har. yon-guç; Kıp. tırma-vuç; Kzk. tırna-vış, jul-ğış, bılğa-vış, ele-vış, ele-kiş, soq-qış, şap-qış, ot jar-ğış, tis jar-ğış, şıla-vış, attırna-vış, unqaq-qış, şayqa-vış.*

Hem Türkiye Türkçesinde hem de Kazak Türkçesindeki tarım aleti terimlerinde tespit edilen bir diğer fiilden isim yapım eki ise /-mA/’dır. Bu ekle ilgili 7 örnek tespit edilmiştir. *T. tart-ma / Kzk. tart-pa, T. sür-me / Kzk. sür-me, T. at-ma / Kzk. at-pa, T. kaz-ma; Kzk. sır-ma, tır-ma, bile-me.*

Kazak Türkçesinde tespit edilen bazı tarım aleti terimlerinin yapısının diğerlerinden farklı olduğu görülmüştür. Bunlar görünürde ikileme gibi olan ancak birleşik isim gibi hareket ederek bir ismi, alet adını ifade eden yapılarıdır. Örneğin tek başlarına *ketpen* sözcüğü ‘kazma, çapa’ ve *şot* sözcüğü de “çapa” anlamlarındayken *ketpenşot* ‘küçük çapa’ anlamını ifade etmektedir. Çalışmada bu yapıda 11 alet adı bulunmaktadır: *şalgı oraq/şaloraq* ‘tırpan’, *oraq pışaq* ‘tırpan, orak’, *şelek qap* ‘çuval’, *keski ara* ‘çekmeli uzun testere’, *ketpenşot* ‘küçük çapa’, *şapaşot/şappaşot* ‘keser, çapa’, *şot oraq* ‘çapa; tırpan’, *kamintas* ‘tahıl bastıran taş’, *şotaqa, şotayaq, şotağaş* ‘ot çeken alet’.

Birleşik isim şeklinde oluşan tarım aleti terimleri de tespit edilmiştir. Bunlar; *dän elek, at-taraq, attırnavış, qum elek, baqşa şot, alım tas, alış tas, döñbek tas* ile 8 alet adıdır. Bir diğer kuruluş biçimi ise oluşturulan ismin, alet adının neyden yapıldığını, yapısını, sayısını veya kullanım şeklini ifade eden *sıfat tamlaması* biçimindeki birleşik isim yapılarıdır. Bu yapıda 18 alet adı tespit edilmiştir. Bunlar; *ağaş oraq, aq balta, kerme pışqı, tiyek ağaş, ağaş ayır, besaqa/peşaaqa, ekiaqa, uşaaq~üşaaqa, temir jaba, tuvliq tas, sarı qanar, aq qalay, javlı baqır, baqşa şot, nişti bel, besbaqan, çañtas/şañtas/şöñtas, jañqalta.*

Tarım aleti terimlerinin kuruluşunda bir diğer dikkati çeken yapı ise isim + yardımcı fiil şeklinde kurulan, Kazak Türkçesinde fiilden sıfat türeten ve eklendiği fiillerden çeşitli alet isimleri ve somut isimler yapan *-ğış, -ğış, -qış, -kiş* (Koç, Doğan 2022: s.249) ekiyle oluşan birleşik isimlerdir. Bu yapıda 3 alet adı tespit edilmiştir. Bunlar; *ot jarğış* ‘bileği, eğe’ < *ot + jar-ğış, tis jarğış* ‘bileği, eğe’ > *tis + jar-ğış, unqaqqış* ‘elek’ < *un + qaqa-* ‘silmek, çırpma’ > *-qış. şayqaviş* ‘elek, kalbur’ < *şayqa-* ‘sallamak, silmek’ > *-vış* [**-ğış*] ise isim + yardımcı fiil kuruluşunda olmayan ama *-ğış* ekinin bulunduğu alet adıdır.

Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları veya tarihî lehçelerle fonetik, morfolojik ve semantik açıdan ortaklığı tespit edilen tarım aleti terimleri ses değişimleri açısından da incelenmiştir. Bu incelemede en çok *ç > ş* ve *y > j* ünsüz değişimlerinin olduğu görülmüştür. Genel Türkçede *ç* ile başlayan kelimelerin Kazak Türkçesinde *ş* ünsüzü ile başladığı zaten bilinen bir durumdur. Bu incelemede ise Anadolu ağızlarında ve tarihî lehçelerdeki *ç* ünsüzü ile başlayan sözcüklerin de Kazak Türkçesinde kelime başında, ortasında ve sonunda da *ş* ünsüzüne değiştiği tespit edilmiştir. *ç > ş* ünsüz değişimi bulunan 17 alet adı şöyledir: AA. *çapkı* > Kzk. *şapqı, T. bıçkı* > Kzk. *pışqı, AA. çot, şot* > Kzk. *şot, AA. çükür* > Kzk. *şoqır, Far. çarh, T. çark* > Kzk. *şarıq, T. çalkı* > Kzk. *şalgı, AA. çarçak, çarşak* > Kzk. *şarşak, Çağ. Çengek* > Kzk. *şängek, Kıp. çakıldak* > Kzk. *şaqıl-daq, Har. yolğuç* > Kzk. *julğış, T. çanak* > Kzk. *şanak, T. çanta, AA. çantay* > Kzk. *şontay, T. çuval* > Kzk. *şuval, T. kapçık* > Kzk. *qapşıq, AA. çolpu* > Kzk. *şolpı, Çağ. çömçe, çömiş* > Kzk. *şömiş, T. çıta* > Kzk. *şıta.* Kazak Türkçesinde her ne kadar düzenli olarak *ş* ünsüzü tercih edilse de Kazak ağızlarındaki tarım aleti terimlerinin hem *ç*’li hem de *ş*’li biçimlerine de rastlanmıştır. Bunlar ise şöyledir: *şömiş qabaq~çömiş qabaq, çerbek~şerbek, çañtas~şañtas / şöñtas, düñgirşek~düñgirçek.*

Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları ve tarihî lehçelerde tespit edilen ve *y* ünsüzü ile başlayan ortak tarım aleti terimlerinin Kazak Türkçesinde *j* ile başladığı görülmüştür. Bunlar yalnızca kelime başında 4 örnekte tespit edilmiştir: *Har. yolğuç* > Kzk. *jongı, T. yargı* > Kzk. *jarğı, T. yaba* > Kzk. *jaba, AA. yolgu, Har. yolğuç* > Kzk. *julğış.* Ortak olan terimlerde tespit edilen bir başka ünsüz

değişimi ise *c > j* değişimidir. Bu değişim, süreksiz bir ünsüz olan *c*'nin sızıcı bir ünsüz olan *j*'ye dönüşmesi olayıdır. Kazak Türkçesi yazı dilinde rastlanmayan bu ses olayına Kazak Türkçesi ağızlarındaki alıntı sözcüklerde rastlanmıştır. Nitekim Anadolu ağızlarındaki Doğu alıntılarında da *c > j* değişimine dair örnekler mevcuttur. Bunlar; *dicle > dijle*, *ecdat > ejdādım*, *hicret > hijret* gibidir (Küçük, 2013, s. 49). Bu değişimle ilgili 3 örnek tespit edilmiştir: *Far. cuvāl > Kzk. juval*, *Far. cuvāl-dız > Kzk. javaldız, juvaldız*. *AA. küpecik ~ Kzk. kübijik*.

KISALTMALAR

AA. : Anadolu Ağızları

Ar. : Arapça

Az. : Azerbaycan Türkçesi

BTS: Büyük Tarım Sözlüğü

Çağ. : Çağatay Türkçesi

DLT : Dîvânû Lugâti't-Türk

DS: Dialektologiyalıq Sözdik

Erm. : Ermenice

Far. : Farsça

EAT : Eski Anadolu Türkçesi

ET. : Eski Türkçe

Har. : Harezmi Türkçesi

Kar. : Karahanlı Türkçesi

Kıp. : Kıpçak Türkçesi

KTAS: Qazaq Tiliniñ Aymaqtıq Sözdigi

KTS: Kazak Türkçesi Sözlüğü-Türkiye Türkçesi Sözlüğü

KTTS: Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi

Kzk. : Kazak Türkçesi

MŞE: Mal Şaruvaşılıǵına, Eginşilikke, Añşılıqqa Baylanıstı Terminder Men Söz Tirkesteriniñ Tüsindirme Sözdigi

T. : Türkiye Türkçesi

TL. : Tarihî Lehçeler

TS : Türkçe Sözlük

KAYNAKÇA

AKALIN, Ş. H. vd. (2011). *Türkçe Sözlük*. (hızl.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÄNES, Ğ., UDERBAYEV A. (2007). *Dialektologiyalıq Sözdik*. (Ed.). Almatı: Arıs Baspası.

- BAYKARA, T. (1997). "Eski Türk Ziraat Hayatı Üzerine Bazı Bilgiler." *Türk Kültürü Araştırmaları*. VI/1: 1-23.
- BAYNİYAZOV, A., BAYNİYAZOVA J., KOÇ, K. (2019). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BİRAY, N., AYAN, E., KURMANGALİYEVA ERCİLASUN, G. (2018). *Çağdaş Kazak Türkçesi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- BULUT, A., CAN, A. (2021). "Kazak Bilim Adamı Çokan Valihanov'a göre XIX. Yüzyılda Kazaklarda Tarımsal Faaliyetler." *International Journal of Life Sciences and Biotechnology*, IV/3: 608-622.
- CLAUSON, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press.
- DİREK, M. (2012). *Tarım Tarihi ve Deontoloji*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- ERCİLASUN, A. B., AKKOYUNLU, Z. (2018). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânı Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin)*. (hızl.). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation, a Functional Approach to The Lexicon I-II*. Wiesbaden.
- EREN, H. (2020). *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. I-II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (2013). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- ISQAQOV, A., SIZDIQOVA, R., SARIBAYEV, Ş. (1966). *Qazaq Tiliniñ Qısqaşa Etimologiyalıq Sözdigi*. Almatı: Qazaq SSR'nın Ǵılım Baspası.
- QALİYEV Ǵ., NAQISBEKOV, O., SARIBAYEV, Ş., ÜDERBAYEV, A. vd. (2005). *Qazaq Tiliniñ Aymaqtaǵ Sözdigi*. Almatı: Arıs Batpası.
- KANAR, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say yayınları.
- KOÇ, K., BAYNİYAZOV A., BAŞKAPAN, V. (2021). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü-Қазақша-Түрікше Сөздік*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOÇ, K., DOĞAN, O. (2022). *Kazak Türkçesi Grameri (ses ve şekil bilgisi)*. İstanbul: Kesit yayınları.
- QURALULI, A. (2007). *Mal Şaruvaşılıǵına, Eǵınshilikke, Añshılıqqa Baylanıstı Terminder men Söz Tirkesteriniñ Túsindirme Sözdigi*. Almatı: Öner Baspası.
- KÜÇÜK, M. (2013). "Anadolu Ağızlarındaki Doǵu Kökenli Sözcüklerin Ses Bilgisi Açısından Görünimleri-Ünsüzler-" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 20/2: 39-78.
- LESSİNG, F. (2017). *Moğolca-Türkçe Sözlük*. (Çev. Günay Karaağaç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MADRAN, N. (1984). *Büyük Tarım Sözlüğü*. I-II. Ankara: Ayyıldız Matbası.

- TANOĞLU, A. (1968). *Ziraat Hayatı*. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- TEKİN, T. (2022). *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TİETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. I. İstanbul: Simurg Yayınları.
- TİETZE, A. (2016). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. IV. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü-I, II, III, IV, VII, VIII, IX, X, XI (1993)*. Ankara Üniversitesi Basımevi. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TOPARLI, R., VURAL, H., KARAATLI, R. (2014). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÜNLÜ, S. (2012a). *Karahanlı Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- ÜNLÜ, S. (2012b). *Harezm-Altinordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- lugatim.com (2026). “tışe”. Erişim Tarihi: 12.03.2026. [<https://lugatim.com/s/ti%C5%9Fe>].
- lugatim.com (2026). “çuvaldız”. Erişim Tarihi: 12.03.2026. [<https://lugatim.com/s/%C3%A7uvald%C4%B1z>].

EXTENDED ABSTRACT

The Kazakhs have often been described as a nomadic community that did not practice agriculture. This perception largely stems from historical accounts that emphasize their pastoral lifestyle. Nevertheless, historical evidence indicates that agriculture was not entirely absent from Kazakh society. From the period of the Western Turkic Khaganate until the fifteenth century, certain Kazakh groups living south of the Syr Darya combined cattle breeding with forms of semi-settled agriculture.

The development of irrigation technology and the expansion of irrigation networks in the Otrar oasis date back to the seventh–ninth centuries. Written sources indicate that early feudal states emerged in the territories of Central Asia and Kazakhstan during this period. The establishment of political authority by the Western Turkic Khaganate over the agricultural oases of Central Asia also contributed to strengthening economic and political relations among the peoples of Central Asia and Kazakhstan. Although the Mongol invasion caused significant disruption in these regions, signs of economic recovery began to appear from the late thirteenth century onward. By the late thirteenth and early fourteenth centuries, cities such as Otrar and Turkistan gradually experienced the revival of both urban life and agricultural activity.

Written sources further suggest that by the late Middle Ages Turkistan had developed into an extensive agricultural zone that served as a center for numerous settlements. The inhabitants of the region cultivated grain and were also engaged in irrigated agriculture, producing various agricultural goods for trade. Timur’s endowment deed refers to the presence of large irrigable agricultural lands in the region at the beginning of the fourteenth and fifteenth centuries.

Approximately two centuries later, another document associated with the Khoja Ahmed Yasawi Mausoleum confirms that considerable areas of land around Turkistan were irrigated.

This document also records the names of several irrigation canals. In order to support agricultural production, canals and water sources such as the Yangıç ditch, the Mir-Karasu ditches, and water sources known as Signak, Çornak, Kara-bulak, and Sazat-bulak were utilized in the region. On these irrigated lands, agricultural production included crops such as wheat and barley, as well as melons, watermelons, and grapes.

Historical sources also provide a detailed account by Qasim Khan, who ruled the Kazakhs between 1445 and 1521. His description later contributed to a widely accepted image of Kazakh culture. According to this perception, the Kazakhs were viewed primarily as a nomadic people who consumed meat, drank kumis, and did not engage in agriculture. However, historical evidence suggests a more complex reality. As in earlier periods, during the Middle Ages Kazakh communities living in the lower reaches of the Syr Darya practiced semi-settled forms of livelihood that combined cattle breeding, irrigated farming, and fishing (Bulut et al., 2021: 611–613).

The available evidence therefore indicates that the Kazakhs, like many other Turkic communities, were familiar with agricultural practices from relatively early periods. This historical background is also reflected in language. Numerous agricultural terms are present in the vocabulary, and the existence of shared agricultural terminology in both Turkish and Kazakh provides linguistic evidence of this long-standing agricultural tradition.

To trace the activities of Kazakhs and Turks in the field of agriculture and to reveal the shared vocabulary within their agricultural cultures, the common names of agricultural tools in Kazakh and Turkish have been examined in terms of their phonetic, morphological, and semantic features. Accordingly, this study focuses on the lexical items related to agricultural hand tools in Kazakh. First, the terms referring to agricultural hand tools in Kazakh were identified. Subsequently, these terms were classified according to the similarities and differences they exhibit in relation to Turkish. Agricultural hand tools were grouped into those attested in historical Turkic dialects and those shared between Turkish and Kazakh, as well as those that are not shared. Due to the scope of the article, the agricultural hand tools common to both languages are examined in detail, while those specific to Kazakh are presented in the form of a list.